

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscript Library

S.P.B.

Coll. No. 531

Title Sushya kama prayoga

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 531. Subject : Dharma śāstra

Title : Gauhiya karma prayoga.

Author : — Scribe : —

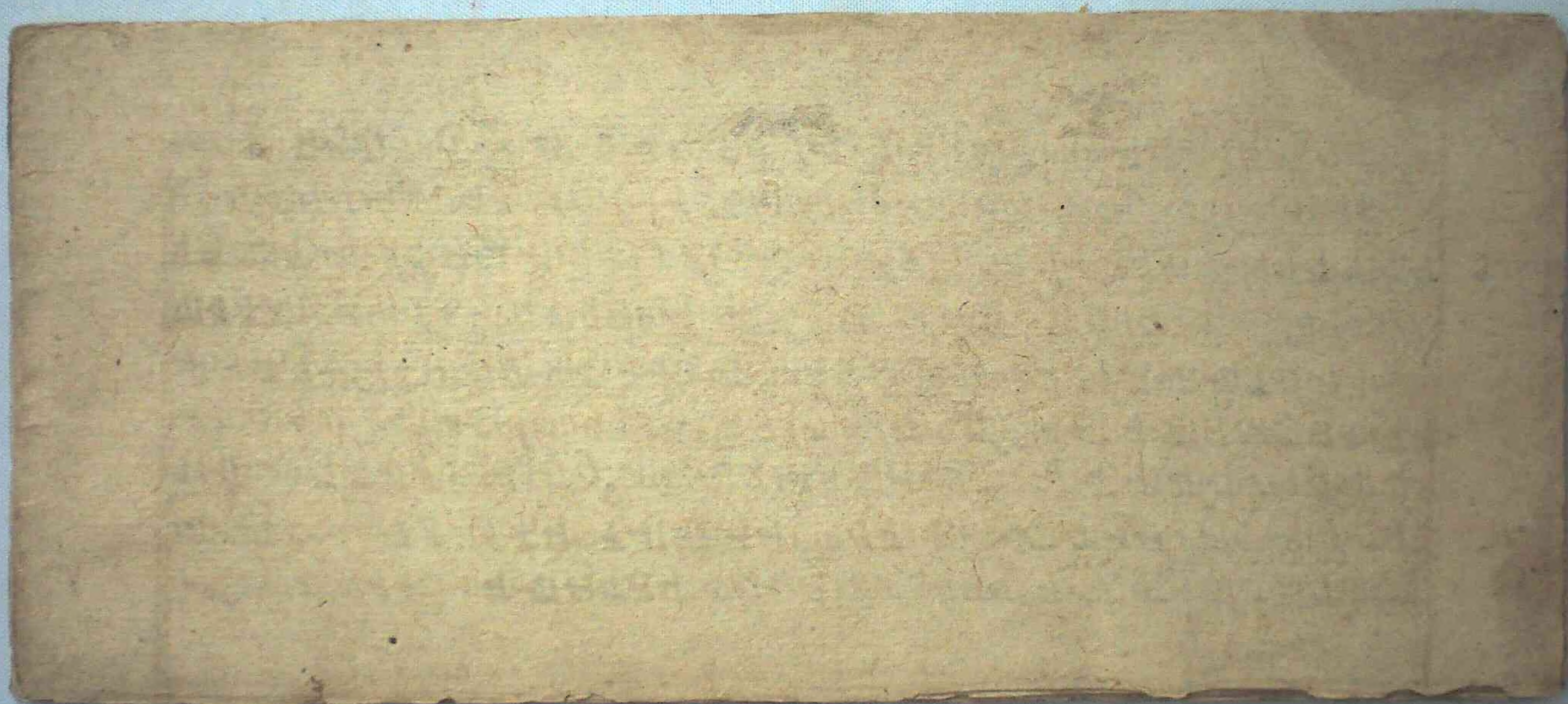
Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.6" by 4.2" Extent : 33 foll.

Language : Sanskrit. Script : Devanāgarī

Remarks : —

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ नत्वा सुयत्तमाचार्यबालधीरुदयेमया । तदुद्यकर्मणां शुद्धः प्रयोगः क
 थ्यते स्फुटः ॥ १ ॥ सूत्रपाठक्रमेणैव नाद्यानुसरणेन च । कचिन्त्यायानुसारेण वक्ष्ये चिन्तामनी
 सितां ॥ २ ॥ अथ शब्दाधिकारायः शास्त्रस्य प्रस्तुतश्च सः । अतः शब्दः क्रमायेयिंदे त्वर्थो वाच्यो
 जनः ॥ ३ ॥ वैतानिकानिकर्माणि । यत उक्ता नि सर्वशः । अथ ग्राह्याणि वक्ष्यामः प्राप्तस्तेषामतः क्रमः ॥
 ४ ॥ उक्तेषु चाधिकारापि यस्मादेनिर्न विद्यति । निषेकाद्यावसथ्यां तैर्वक्तव्या न्येव तानि च ॥ ५ ॥
 पाठक्रमादनुष्ठानक्रमो यत्रावसीयते । स्मार्त्तानां श्रौतपूर्वस्त पद्येनयोरपि ॥ ६ ॥ निषेकाद्या
 वसथ्यां तैः स्मार्त्तैर्यः संस्कृतो द्विजः । उत्तरेष्वधिकारी स इति हेत्वर्थो न वेत् ॥ ७ ॥ विषयः पाकय
 ज्ञास्यः संबंधस्तदुपायतः । प्रयोजनमनुष्ठानात्प्रत्यवायापनोदने ॥ ८ ॥ पद्यते स्मिन्नन्वहं यत्ने
 न पाको मिरुच्यते ॥ तत्र यज्ञाः पाकयज्ञा इति कृत्यत्तिरिच्यते ॥ ९ ॥ यद्यप्येवं पाकयज्ञाः स

र्वस्मार्त्तहिंसेतयः । कृताद्या अष्टकाद्याश्च तथा अत्र विवहिताः ॥ १० ॥ यतो वा स्तोत्रतीयाद्यादृष्टा
 यस्ते उच्यन्ते शः । निषेकाद्यानां तरीयास्ते नैते विषयीकृताः ॥ ११ ॥ विशिष्टेः श्रौतकृतास्तेऽस्यः पुरुषार्थ
 प्रयोजकाः । तसंबंधश्च तेषां हि प्रथमं स्यादतो ब्रवीत् ॥ १२ ॥ षड्भिः सूत्रैरनीया ग्रैः शास्त्रसिद्धाधि
 कारतः । अपासनाग्नेराधानकालकट्टिनिहूपाणं ॥ १३ ॥ समावर्त्य गुरुकृता दसि कार्ये यदांतिमं ।
 कुर्यात्सकालं प्राधानेन स्यान्नेर्ब्रह्मचारिणः ॥ १४ ॥ अतो नास्याऽपि कार्यार्थमग्नेर्हरिणमिष्यते ॥ व
 स्य च मिसुपस्थाप्रसायं प्रातः समिधनं ॥ १५ ॥ विवाहकाले धिस्ततः परिणेतान्निधारणे ॥ यद्यने
 नापि कार्यमिर्नावसथ्यः । ततो न वेत् ॥ १६ ॥ कुर्याद्विनागकाले वा विनागांते निधारणं ॥ रिक्त
 याहीयथा ज्येष्ठं सपत्नीकोधिकारवान् ॥ १७ ॥ प्रेनेपितरिवाक्यत्रिज्येष्ठपुत्रो निधारणं ॥ सपिं
 डयित्वा पितरमवित्तोत्तुनैरपि ॥ १८ ॥ ज्यायानि येव सिध्वै देयस्वयमेयपिसूत्रितं ॥ स्वयं

गार्होष्ठिनर्विष्णुदम्याधातादिकर्मसु ॥१॥ पृथगर्थानां नास्यास्तत्र मत्र स्वयं चितिः ॥
 ज्याया चित्रः स्वयं कर्त्तृ क्रियादेः पुरोहितः ॥२॥ अमायामनिमित्तेपि कालस्यादधिकारिणः ॥
 वैशाखासगुणस्तत्र निथिनहत्रयोगतः ॥३॥ न हत्रेपि च हस्तादौ कालो जाजादिकामतः ॥
 एकस्य ह्यनयत्वेपि सिद्धिनिष्ठं तिकर्मणः ॥४॥ पुरुषाश्चित्स्त्रेण दाय्याद्यायेषुकथा
 ते कालेषु योनिर्नियतः प्राधानेनैव हि तो हि सः ॥५॥ समावर्त्तनकाले च विवाहे च यदा कृतिः ॥
 न तत्र योनिर्नियतः कश्चिन्निर्मथ्यवर्जिते ॥६॥ प्रथमप्राप्ते च तो वक्तौ समिध्नादि होम
 कौ ॥ संस्कारकौ न वेत्तां तौ न योनिस्तत्र कारणं ॥७॥ नियमादृष्टरूपेण प्राप्ते निर्मथ्य न स्मृ
 ते ॥ योनिस्तत्र नियम्येत निर्मथ्यै के विवाहके ॥८॥ पुंस्वः पशवः सति विप्रराज न्ययो र्ययोः ॥
 तावेतौ विदुर्जचापित दम्यात् कुलशङ्कतः ॥९॥ केचिदेकाधिकरणमाकुरेत दिशे वागं ॥

तत्र उक्त्यादिदृक्कृजं वतन्ताती वोपयुज्यते ॥१०॥ ब्रह्म हत्रिय वैश्ये न्यो विन्न वङ्गो मिमाहरेत् ॥
 तथा च श्रोत्रिया गारतुं दितिनं त्रान्तं रयतः ॥११॥ अंबरीषो न वेद्वाष्ट्रस्तदूपा कंदुपादपि ॥ महानसा
 दपि न वेत्तुं कुशो वत्र पच्यते ॥१२॥ ब्रह्म यज्ञज्ञतो विप्रा हत्रिया विदुः कलादपि ॥ अन्नं सत्र प्र
 दत्ता दाश्रुतं दृष्टादपीत्यते ॥१३॥ उक्ते न्योन्यतमस्यास्यान्न सर्वे न्यः समुचितं ॥ अग्निं प्रसिद्धमा
 ह्यतमिंधीताय संस्कृतं ॥१४॥ अथ वर्चिथया प्राहुर्माधानं सार्वकल्पिकं ॥ स तवर्च्य न्यप्राधिसेत् ॥
 प्रयोगस्तस्य कथ्यते ॥१५॥ पित्रा दत्ताथ वा त्रातौ वा चावान्ये न पुंस्य उ ॥ कन्या भवेत्समावर्त्य नादधी
 त सनेतरः ॥१६॥ ब्रह्मचारी समावर्त्य न्यदह गुर्वनुन्यया ॥ दहप्रातरे वाथ नाष्टश्राद्धं प्रकल्पयेत् ॥
 १७॥ प्राधानस्तानयोस्तत्र स्वपितृ न्यश्च तत्पिता ॥ स्नाना यो दहनायापि स्वपितृ न्यः सुतोथ वा ॥१८॥
 ब्राह्मणा श्रोत्रिया प्रासमनिषिद्धं विना वसुं ॥ ब्राह्मण्यं संस्कृते रम्ये ॥ स्तुतिजे च वरस्रके ॥१९॥ स्ना

धास्ये
 सति

पये सुसमिधे स्मिन्नकार्यं वृत्ताततः॥ आधाय समिधं स्निग्धं समुपस्थाप्य धारयेत्॥ ३५॥
 गुरवे दक्षिणां दत्वा स्नायात्तत्कर्म लोकि के॥ प्रतिश्रुतादि को होमश्चतुर्थ्यं तोपि लोकि के॥ ३६॥
 आरत्या धातुदिवसा निच होमं प्रवर्त्तयेत्॥ सायमादि सप्तश्राद्धः प्राणपिस्त्रीपरिग्रहात्॥ ३७॥
 पाणिग्रहणं कर्मांते प्रारंभे ततस्ततो दिवा॥ वैश्वदेवं ततः श्राद्धः तस्मिन्नौपासने नजे॥ ३८॥ वैश्वदे
 देवाधिकारी स्याद्गृहस्थः सहजायया॥ नार्या नावेनु कल्पेन होमाय च मिधारणं॥ ३९॥ वैश्व
 देवानु कल्पश्चष्टोदिविविधानतः॥ होमो वा शाकलैर्मन्त्रैर्विधे होम्यस्य वापीणं॥ ४०॥ शान्तो ग्मो
 श्रोत्रियगृहादाहृत्याथ हविर्भुजं॥ न ह्येते स्थापयेत्सर्वप्रायश्चित्ता कुतीततः॥ ४१॥ प्रतिश्राद्धे
 समिधोमः पुन संस्कार को नवेत्॥ प्रतिकाया वृत्ता सर्वमुपस्था नांतमिधने॥ ४२॥ वायुना यद्यन्त्र
 दैवकन्या पंचव मापयेत्॥ न च जेद प्रतिकाया मिहि प्रमन्या समुद्धरेत्॥ ४३॥ यद्यसौ न लनेक

न्यामन्या स्यात्तत्राश्रमी॥ एहि मे प्राणाना रो हेत्यात्मन्यग्निं निवेशयेत्॥ ४४॥ वैवाह्यमग्निमिधी
 नमयितं तमथाहृतं॥ गणेश दिव्यमाटणामर्चनं श्राद्धमेव च॥ ४५॥ विवाहादौ ततैयत्तदाधाने
 शुपकारकं॥ पाणिग्रहणं को होमो विवाहाग्नेस्तु संस्कृतिः॥ ४६॥ गृहप्रवेशनीयो पितृदगं लिं
 गतो न वेत्॥ विवाहे गामुपक्रम्य क्रमेणोक्ताथ कर्माणि॥ ४७॥ तौ तं परिचरेयातां वैवाह्यमिति स्मृ
 तं तत्॥ अर्चनं गत्वा विवाहाग्नेश्चतुर्थ्यं कर्म लोकि के॥ ४८॥ प्रतिश्रुतादि होमे पि विवाहाग्निं संम
 तः॥ विवाहो यदि संस्कारः सकन्याया वरस्य च॥ ४९॥ एषोऽग्निर्विवाहायैयि श्रुन्यो न्याश्रयंततः॥ वि
 वाहसंस्कृतावग्निर्विवाहे नाग्नि संस्कृतिः॥ ५०॥ पाणिग्रहणं के होमे निवृत्ते सायमादि तः॥ निच
 होमो विवाहाग्ने न वेदेवाग्निमिधितः॥ ५१॥ सिद्धासया मुपचयस्तदंगमितरं न वेत्॥ अतस्तदनु
 रोधेन होमः प्राप्नो ननु श्रुते॥ ५२॥ गृहवेशीय होमांते प्रारंभे ततस्ततो दिवा॥ वैश्वदेवं विवाहाग्ने होमश्च
 स्याच्च हंततः॥ ५३॥ यस्मिन्नसावकुतोऽग्निरुत्तयो होमिकानयोः॥ उपशाम्ये ततस्मिंस्तु पन्ये वोपवस

दिति॥५॥ केचित्तत्रांतरात्प्राकुरयाश्चाग्नेयवाहुतिः॥ औतकृत्वा द्यै सर्वप्रायश्चित्ताहुती इमे॥५॥ नै
 मित्रे केनमथितमंथनादेव सिद्धितः॥ तेनैव पुनराधेयं मंथयेदेव च श्रुतेः॥५॥ समानतंत्रके स्यात्तां क
 मीणि पुनराहितौ॥ मूर्द्धि होमादिनैवेष्टं दृष्टिस्तुत्यादिकर्मच॥६॥ मंथनस्थापने कुर्याद्वाहुतं स्था
 पयेत वा॥ प्रतिश्रुता ह्यतंत्राज्यभागांत प्रागते॥६॥ अन्वारध्वो व्याहृतिनिःसृतिर्जुहुया
 नपतिः॥ लाजाने जिजिर्नापत्री स्तिना न तविपे चतान॥६॥ शुद्ध प्रवेशनीयैश्च नर्त्तान्वारध्व एतया॥
 आज्यास्विष्ट सतं कुत्वा होमांतैर्गोश्वरक्षिणा॥६॥ रायाद्योद्युक्ता लेषु संस्कारानुपदेशतः॥ सं
 स्कारनिरपेक्षो ग्निस्तुक्तो नितः प्राहृतः॥६॥ प्राहृतं स्थापयित्वा मिहुतादीनां च होमयोः॥
 देवताकालकर्मैर्मन्यातु आर्धं ऊर्वीत तंत्रतः॥६॥ ततो दिवा वैश्वदेवं सायं होमं प्रवर्त्तयेत्॥ वैश्व
 देवप्रवृत्तिस्तु होमादधीर्गोपीयते॥६॥ सनार्यस्यानले मिधे तत्र प्राप्ताधिकारतः॥ अग्ने करण
 कर्मापि ह्यया द्वादिति मित्रतः॥६॥ अग्निः सिधे न वेदेव ना विनार्यस्य यद्यपि॥ प्राधानार्थं उ
 यश्चाहं तत्र विप्रकरे न वेत्॥६॥ प्राभावास्था मनारं नाज्ञा विनार्यस्य नैष्ठते॥ पिउय इति

कर्मादिनैकमेव संनवात्॥६॥ अत्रापि धारणा त्रेषे प्रायश्चित्ताहुती उने॥ न यो नि नियमादं न्य
 भाशे नै मित्रिकं मतं॥७॥ सायं प्रातस्तु तंत्रेण केचित्ने छंति धारणं॥ संस्कारनिरपेक्षे ग्नौ नित्यं
 द्वादरणं मतं॥७॥ यतो यमेव संस्कारो यस्व यो नितः प्राहृतिः पुनः पुनर्मंथने यत्तदा धा
 नमिति श्रुतेः॥७॥ प्रातः कृत्वा मातृयागमग्न्याहृतिनिमित्तकं॥ निर्वर्त्य त्र्युदयं आर्धमग्नि
 यो नितः प्राहरेत्॥७॥ स्थापयित्वाथ पक्वान्नं वैश्वदेवस्य होमयोगः॥ आर्धं ऊर्वीत तंत्रेण निमि
 त्तं न हि नेदकं॥७॥ स्वयनेः सायमाहुच्य स्थापयित्वा ग्यगारके॥ कुत्वा पक्वा वैश्वदेवं कृत्वा
 मिमत उहरेत्॥७॥ प्रातरष्टौ वमेव स्यात्तु कर्म प्राकसायमाहुतेः॥ निच्यमेक इति प्राप्ते सा
 यं प्रातरकारियत्॥७॥ तेनाहोरात्रकायर्थे मुनयो होमिकालयोगः॥ प्राहुकरणकाले स्यादाहुती
 यो नितः दृश्यते॥७॥ दशैच पौर्णमासे च देवतानां परिग्रहः॥ नान्वाधानं चावसथ्ये शापकाद

तएव न॥७८॥ कार्ये स च पशां तोमि र्यधु कि निशि वा क्वचित् । तदा न त्वाज्य संस्कारं प्रायश्चित्ता कुती
उत्ते ॥७९॥ अत्रान्यत्रापि शां तोमिः अष्टत्वे यदिकर्मणि ॥ तदा नैमि त्तिकं कुर्यात् पंमौ चे ध्याय शिष्यतः ॥
८०॥ यद्यथा नुगते वक्तौ प्रायश्चित्ता कुती उत्ते ॥ कुत्वा यथा हि नो अग्ने च तत्र अस्ताः परा कुती ॥८१॥ साय
मा कुति स्त्रेण संस्कारः स्त्विति दिश्यते ॥ अध्वर्युः कल्पनः पक्ष आह तस्यास्य धारणं ॥८२॥ अध्वर्युर्व
वरण गार करण होम धारणं ॥ अग्न्या हरण मशनं स्यादुपासी जपो ननु ॥८३॥ दंपती प्रविश तो तय
थाक्षर मगार कं ॥ पश्चादग्ने रूप विशेष्यतिः पन्थय दहिणे ॥८४॥ अत्रारणि प्रदानं यदध्वर्युः कुरुते
क्वचित् ॥ मतंतं न मुय इत्यमथितं स उने छति ॥८५॥ आह तस्यैव संस्कारं सायमध्वर्युः शारिकं ॥
समिदा कुति निर्मेने प्रातः शुक्ल कुति च सः ॥८६॥ अजर्बधोपि नात्र स्या अर्मणान दुहेततः ॥ साय
मित्वा ह विश्वस्य मात्राणां च च उष्टयं ॥८७॥ स्थाव्यां निरुष्ट प्रहाय तस्मिन् तमौ पचै च सं ॥ उवा

स्य सेचनं मध्ये न त्वा तत्र दृत्तं हि पेत् ॥८८॥ अन्यज्य समिधस्तत्र आश्वत्थी रादधा च य ॥ स
मिधा तिष्ठति स्तिष्ठन्नुप विश्वज पेत् परां ॥८९॥ पूर्वया धाय समिधं द्वितीयां च जपेद्वचं ॥ परां तृती
यया दध्या च त्रुथ्या च चि तृतीया कां ॥९०॥ अध्वर्युः पूर्वां च तुरो यथा प्राप्तां स्तनो जयेत् ॥ चातुः प्रा
प्य समाख्याना च प्रैवस्ततो वरः ॥९१॥ जायया तां न वारत्रौ तस्याग्ने हरिणं न वेत् ॥ द्रुष्टया वा
यमौ प्रैवो दंपती वा यतौ च नौ ॥९२॥ तस्यां पूर्ण कुती यावत्पात्रे न त्वा यथानजं ॥ न स्मो दाष्टा यत
स्ते नंगो मये नोपजेपयेत् ॥९३॥ अग्ने रायतनं दृत्तमंगुलानि च उर्दशः ॥ अस्मिन् कल्पे वगाईप च धर्मा
णां यदहं यतः ॥९४॥ उपलेपादि संस्कारान् न त्वाध्वर्युः स्वशाखिकान् ॥ अग्ने रायतने तस्मिन् संना
रथं पुनर्जिखेत् ॥९५॥ अत्रारक्षेष्ट हृत्ता वन्क ह्याथ हिरण्यकं ॥ निधाया निवपेद्वषा नाखू कीं सं
ततो नृदं ॥९६॥ संनार्या अथ पंचाशत्तदं तेषु च शर्कराः ॥ संनारेषु तमग्निं च निदध्यादुदिते रवौ ॥९७॥

एतावदतिदेशाः स्यात् प्रातरित्योदयाश्चयत् ॥ संनारादि तदिष्टं स्याद् होमस्तु प्रातरेव हि ॥ १८८ ॥ पूरुण्डि
 तौतुतंत्रं स्यात् संनिपत्योपकारकं ॥ सर्वतंत्रोपसंहारः सर्वत्राश्वययोगतः ॥ १८९ ॥ प्राचम्य च सुसमु
 द्याग्निं परिस्तीर्य यिसादयेत् ॥ पवित्र छेदनाभ्याज्यं क्रकृक्कवं समिधं कुशान् ॥ १९० ॥ पवित्रकरणे मं
 त्रपयुहं हणममंत्रकं ॥ आयादाने धिश्रयणे मंत्रस्थापः क्रवे क्रचि ॥ १९१ ॥ मंत्रेणोदास्य चोत्तरय
 नापां ह्यपवनं नवेत् ॥ आसायां ज्यं प्रदीयाग्निं तृप्ती मंत्रक्रविग्रहः ॥ १९२ ॥ यत्र होमः क्रवेण स्यात्
 तत्र मंत्रस्तदर्थतः ॥ त्रिष्टुप्त्वा क्रवेण ज्यमाज्यस्थाभ्यास्ततः शुचिः ॥ १९३ ॥ चतुर्थेन क्रवेणैनामु
 पायेनापि पूरयेत् ॥ जान्वाभ्यां धाय समिधं मध्ये हत्वा कुशान् ॥ १९४ ॥ जुहो यधयुरात्राच स
 मारध्वो वृत्तो यदि ॥ वैल्लघ्नसंघिया येमिदं विस्तुर्विचक्रमे ॥ १९५ ॥ ध्यात्वा प्रजापतिं वायुं स्वा
 हाकारं क्रवाचिकः ॥ नानादि कुशानां स्थात्वा जीपाकेषु स्त्रज्जलात् ॥ १९६ ॥ अमंत्रकं पवित्राभ्यां

स्त

पर्युह्य विस्तुर्विचक्रमे ॥ वरंदरामिश्रं शैतमुत्सा स्याद् वाग्निसर्जनं ॥ १९७ ॥ अधयवे वरंदचात्रा
 स्यणेन्यश्च दहिणां ॥ शंजस्वाधयवे दद्यात्तौ मालिपतिपत्तितः ॥ १९८ ॥ इह संसर्गमाधानं न
 वतीति सुयसधीः ॥ केचिदधयवे वरं संनारान् होमधारणं ॥ १९९ ॥ राधवायुमसंप्रैषो नेह
 तिवरमुत्तमं ॥ अत्रयं संपुटं होमं चरुं वापि विनन्वते ॥ २०० ॥ उपदेशातिदेशाभ्यामृते साहस
 मेव नत् ॥ तंत्रांतरपरिप्राप्तानां धानस्य समृद्धये ॥ २०१ ॥ धारणे प्रेः शतं विप्रान् सर्वकल्पेभ्य
 नोजयेत् ॥ वक्ष्यत्यत्रापि कर्म ते ब्राह्मणान् नोजयेदिति ॥ २०२ ॥ संख्यातंत्रांतरात्तत्र सर्वस्याद्य
 वास्तिता ॥ स्वयोने राहरे छांतं नेष्टं ते योनि संकरः ॥ २०३ ॥ पूरुण्डि यावृत्त्या सर्वप्रायश्चित्तं क्र
 वेण तु ॥ निमित्तान्युनराधाते सद्यः सर्वं न वेदिहं ॥ २०४ ॥ प्राकृत्य स्थापयेत्कुंडे पुरुषादियोनि
 नितः ॥ चातुःप्राशयं पवेत्तस्मिन्नाधाय समिधो विजान् ॥ २०५ ॥ प्राशयित्वा वरंदत्वा कुंत्वा पूरुण्डि
 निवरः ॥ तस्येत्यौपासनस्य ग्रे प्राडः करण होमयोः ॥ २०६ ॥ कान्मात्रानुवाद्येयं कल्पे क्वादिनि

होत्रितः उत्तरेण पितृत्रेण काजयोरामिरिच्यते ॥११॥ पृथक् सूत्रा कर्मणो त्रज्जपोपस्थानकर्त
 नं ॥ छायासंसर्जनात्सर्वप्रादुःकरणमिष्यते ॥११॥ प्रातः प्रजाद्यां रात्र्यां च होमकाजोपस्था
 श्रुतेः ॥ सायमस्तमिते काजस्तमसश्च पुरा गमान् ॥११॥ प्रातः सूर्योदया होमो धस्तेतमसि सर्व
 दा ॥ प्रादुः कृते शान्तिदेशादग्न्यागारौ पृथक् स्थितिः ॥१२॥ निचपाकाय शाजाग्रे रेकादेशस्य
 कार्यतः ॥ पाकार्यमुन्मुकं कृत्वा तत्र पक्वामहानसे ॥१२॥ वैश्वदेवोऽग्न्यागारे स्यात्पाकार्यः सोयः
 किकः ॥ अरिपाको न वेद्यत्र श्राद्धादुसवेषु च ॥१२॥ कृतेपि वैश्वदेवेशौ किको नैव कार्यतः ॥ होमे
 नोतरिते केचिदाहुः सर्वत्र लौकिकं ॥१२॥ नत समं न संतेषामुपयद्दोमदर्शनान् ॥ समासं चोन्मुक
 स्यादुरग्न्यागारे महानसात् ॥१२॥ पाकार्ये वैश्वदेवात् प्राक् नैतदश्रुपपद्यते ॥ प्राकृतेऽश्रुमुकेपा
 कः शमित्रे दृश्यते पशोः ॥१२॥ वचनादाहृतिः सा - लौकिकस्यैव गतिः ॥ दीपको धूमकश्चैव तापा
 र्थयश्च नीयते ॥१२॥ सर्वे ते लौकिका ज्ञेयास्तावन्मात्रा पवर्गिनः ॥ प्रतिक्रमे कदाचित्तु प्रादुःकरणका

जयोः ॥१२॥ श्रुत्वा हि यावत्तासर्वप्रायश्चित्ताहुतीदृतिः ॥ होमकाजानि क्रमणे दोषावस्तरयं निशि ॥
 १२॥ प्रातर्बस्तरिति प्रातः प्रायश्चित्ताहुतीपरे ॥ यशोपवीतीत्यारभ्य यावत्पर्युहणं परं ॥१२॥ धर्मा
 णां परिभाषेयमुपदेशातिदेशतः प्रतीकमेतत्सूत्रस्याश्रितकन्यादुदाहृतं ॥१३॥ एतदारभ्य य
 चोक्तमेतदादिचयज्ञवेत् ॥ असंयुक्तविधानादितः सर्वसंनवज्ञवेत् ॥१३॥ कल्पैकवादत्र हेतुं ध
 र्मप्राप्तावसूत्रयत् ॥ धर्मणो कल्पनात्कल्पः स समानो विरोधसः ॥१३॥ प्रत्यक्षवेदविहितमृते
 कल्पं त्रयं बुधतेः ॥ कल्पैस्मिन्पि स्याद्यधर्मज्ञानमपेक्षितं ॥१३॥ तदपि यास्यमिच्छाकुराचा
 र्याः कल्पसाम्यतः ॥ यथा श्रुतानि धारादिप्रणीता पात्रसादयं ॥१३॥ परोक्तमविरुद्धं तदपि शि
 ष्टैरनुष्ठितं ॥ श्रौतस्मार्त्ताश्च संस्थास्तथा श्रुता यतो मताः ॥१३॥ अतो यदस्मिन्मायेन कल्पैक्यो
 क्ता वनुष्ठितिः ॥ यथा धः शयनादीनां पूर्णमासादिकर्मणि ॥१३॥ यथा ययणकन्यानां यथा

नैमित्तिकाद्यपि ॥१३॥ ॥ इति प्रथमं खंडः ॥ ॥ श्रौतकल्पाद्यथाधर्माः स्मार्त्तकल्पापि संमताः ॥
 कल्पसाम्यात्तथास्मार्त्ताः श्रौतकल्पापि संमताः ॥१४॥ एतदेवाह कर्मतिश्रुतवर्तंतु नोजयेत् वा शु
 पादिगुणोपेतं ब्राह्मणं कल्पयो द्योः ॥१५॥ प्रगृह्यदशुपुरुषो न हानश्रशक्तिमान् ॥ विद्वंस्तु चिक्रि
 यानिष्ठो ब्राह्मणः सर्वकर्मसु ॥१६॥ विद्वानधिक एतेषु न मनो नानि जंघयेत् ॥ विवाहोऽसक्य
 यज्ञेषु दानमानादि केषु च ॥१७॥ स्वयं श्रुतं च नानीयात् ब्राह्मणः पुरुषार्थतः ॥ त्रिविधो
 पासना ध्यानवेदेकं श्रुतमुच्यते ॥१८॥ मंत्रवर्ण ब्राह्मणो प्रधानं देवता पदं ॥ अधिस्त
 त्यतटस्थानिकारकाण्यपपत्तिः ॥१९॥ स्तुत्यस्तुवकसंबंधाद्वाक्यार्थजनयंतियं ॥ तदा
 क्यार्थपरिज्ञानमत्राहुरधिदैवतं ॥२०॥ तत्रापि त्रिविधं तत्राह देवता स्थाननेदतः ॥ एक
 मध्यस्थिवी स्थानैर्जिज्ञासा कर्मनेदतः ॥२१॥ प्रात्मानमधिस्तुत्यैव यदा स्यादर्थसंगतिः

तदाचोपनिषद्वर्णैः कारकैरन्वितं च यत् ॥२२॥ पराहेतुस्तनोऽहं हानमध्यात्ममुच्य
 ते ॥ यदायक्रियया साध्यमग्निहोत्रादिकर्म तत् ॥२३॥ कर्तव्यात्वेनाधिस्तुत्यमनस्याह
 तुष्ठितं साध्यसाधनरूपेण कारकैरन्वयस्तदा ॥२४॥ क्रियाजंबवी सवागैथो देवकर्मात्मवान
 पि ॥ तदाक्यार्थपरिज्ञानमधियस्तमिहोच्यते ॥२५॥ इति त्रयमितीदं सदेकमेव स्वरूपतः ॥ परि
 ज्ञानविशेषाः स्यात्त्रिविधं चित्तिनेदतः ॥२६॥ एकमेवाद्वितीयं सैदं निन्नं वस्तुतोपि चान्यी
 मयं ब्रह्म संज्ञं संज्ञापि परिहृदं ॥२७॥ मंत्रब्राह्मणयोर्वेद इति तत्रैव कथ्यते ॥ श्रुतं परंप
 राया तं परिचर्य विदामिति ॥२८॥ वक्ष्यत्येतन्मासिमासि ब्राह्मणो नोजयेदिति ॥ तदर्थं चिंश्च
 ते धर्मः संप्रदानांगतस्त्विह ॥२९॥ वेदाध्ययनवंतोपि ब्राह्मणा ज्ञाननेदतः ॥ न्यूना मध्याश्च गु
 णिनो न वंच्यपि गुणाधिकाः ॥३०॥ तत्रोपदिष्टकारित्वा क्रियावान्नूनतामियात् ॥ मध्यम

क्या

स्यादधीयानः कर्मज्ञोपि श्रुतं विना ॥१८॥ श्रुतं दृष्टं स्तुतं गुणवान् तपस्वी स गुणधिकः । ततस्त्वधर्म
वर्तित्वं क्रियापययि एव सः ॥१९॥ अतस्त्यात्पुनराधीतं श्रुतं दृष्टं तपस्विह । तथा च मनुरथाह
श्राद्धादौ नो ज्येष्ठहो ॥२०॥ ज्ञाननिष्ठादिजाः केचित् तपोनिष्ठास्तथापरे । तपःस्वाध्यायनि
ष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे ॥२१॥ ज्ञाननिष्ठेषु कथानि प्रतिष्ठाप्यानि यत्नतः । दधानि च यथान्या
यं सर्वेष्वेव च उच्यते ॥२२॥ अथ क्रियादिगुणिनं नो जन्मैर्दृष्टिमाप्नुयात् । यस्तु सर्वैरुपेतं तं स
ह दद्यात्सैशये जुही ॥२३॥ न तं जन्म सह प्रेपिकृष्टाहुः पुंसपतिः । एषु प्रशंसया यत्नो विप
रीतेषु वर्जनं ॥२४॥ उक्तं कर्मपवर्गादौ गुणवदि प्रजो जने ॥ इति कर्त्तव्यतामाह दैवतं वा न नो ज
ने ॥२५॥ श्राद्धेष्टयकृद्दैवतं स्यादिति कर्त्तव्यतापि च ॥ अत्र स्तत्र मचिते ये मुनयोरन्यपेक्षणा
न ॥२६॥ ब्राह्मणस्यैव वृत्तिना मनुज्यामि निगनः । यागे च जुहुया देकं दैवा बकीश्च कर्मसु ॥२७॥

इच्छेत्तर्पयितुं यांचरातापात्रादिसंपदि । तथाराधयितुं कांचिद्यदिछेत् सर्वकर्मसु ॥२८॥ तस्या
इति च उच्यते ब्रूयात्तदैवतापदं ॥ दात्रयरीप्सिततमंतत्राकर्त्तृदृश्यमानसं ॥२९॥ यथेह
मन्त्रमग्न्यादिभ्य इत्यस्मै प्रपादनं । प्रधानमेतदंगस्यासंनिपात्यापकारकं ॥३०॥ पछौ चास
नश्चान्नदानमशुष्पमहूतान् ॥ हिरण्यादिततो दत्त्वा स्वस्त्यस्त्विति विसर्जयेत् ॥३१॥ निय
तेषु च कर्मांते नो जने नो ज्येष्ठहो ॥ यदन्नमुपसिद्धं स्यात्तेनैनाज्जो जयेत्स्मृतेः ॥३२॥ यथैतेषा
कयज्ञास्युः पुरुषार्थस्य साधनं । तस्मादथ अधिकं मेने गुणवदि प्रजो जने ॥३३॥ अतस्त्यात्पा
कयज्ञानां त्रेषेपि दिनो जने ॥ एवं विधे विजेदन्नं छेदेव हि देवतां ॥३४॥ देवतानां मुखं वि
प्रो मनुष्याणां च कामदः । अग्निरथैव मेव स्यात् अर्त्तौ ग्राविव तद्धृतं ॥३५॥ ॥ द्वितीयखंडः ॥
अनंतं तरेयं शशेयं प्रसक्तानुप्रसक्तितः । तिरोहितं यदा धानमधुना प्रायतीवततू ॥३६॥

आधानानंतरं दशरिषमासावुपोष्यच॥ इष्टान्येनयनेतेति काचैक्या कल्पयोर्दयोः॥३॥ पाक
संस्थासुचैतस्यात्प्राथम्यं शुद्धकर्मसु॥ दविः संस्था स्वप्ति होत्रेण सोमेन कुतादिषु॥४॥ सोमप्र
धानमाधानं श्रौतकल्पेन वेद्यतः॥ पाकयज्ञप्रधानं तदुद्यकल्पेधिकारिणः॥५॥ अतः प्रतज्ञा
विषयमुक्तवानुनयत्र॥ यस्तं उपाकयज्ञांश्च व्याख्यास्याम इतीदृशं॥६॥ तत्रापि यज्ञसा
मान्यादेकविंशतिधा निधा॥ पाकयज्ञादविर्यज्ञायज्ञास्युश्चापि सौमिकाः॥७॥ यानि स्युं प्र
तिषेधस्यादीहिताय नयाजिनः॥ तस्यांतर्द्धतो दशरिषमासपरादिह॥८॥ तत्त्वावधिं समा
प्तायां त्रिंशद्वर्षादिका यच॥ स्यातामेतावावसथ्ये पिंडययश्च निश्चयवत्॥९॥ उपवासं दुतेन्ये
षामनुष्ठानं न वेदिह॥ सिद्धेपि कल्पसामान्या उपोष्येयनुवादतः॥१०॥ प्रातिरिच्य क्लितत्रापि
तपश्च कोयिदांश्च निः॥ अग्राण्यश्चैव ह्याणमुदितो जुहुयात्तदा॥११॥ न सीधे मस्ति देवे

यामंत्रवर्णत्रययपि॥ सर्वत्राक्लिन्नवेकाजः पूर्वाक्लेयस्ति हि श्रुतिः॥१२॥ तत्राश्रुदितमात्रे
तु स्वश्रुतावाप्तिनेयतः॥ विविच्यते पाप्मनासाविद्यायुस्ति फलश्रुतिः॥१३॥ अतः स्वस्त्ययन
तमो न त्वेनास्त्यतिक्रमः॥ कर्मणां होमकाजस्य नापि कर्मणि नो जने॥१४॥ विप्रंतर्पयि उं ब्रूया
दिये वा हयतश्रुतिः॥ काजोतरेष्टतस्तस्यान्तक्रमातिक्रमो मतः॥१५॥ गृह्योक्तानामनुक्ता
नामथायुष्मादिकर्मणां॥ सर्वेषामयमुक्तस्यादायं कर्मेति नांतरं॥१६॥ निदिशेत्तु स एव स्या
द्विकल्पो नेननेष्टते॥ यथातीते निशाकाजे निदिशेत्तु त्रिकर्मणि॥१७॥ जातमात्रेपि सामथ्या
त्तु विवाहेपि द्विद्विद्वत्तः॥ परियेचोपदेशांतेश्रवणाकर्मणोपि च॥१८॥ अंतेश्रवणेः काजो
हकयोः पितृयज्ञवत्॥ एषादिगिहकल्पेक्यादन्यत्रोक्तस्तु नेष्टते॥१९॥ सुमनाः सूत्रतो धर्माः
कर्तुं देशस्य कर्मणः॥ उपदिष्टा इह ज्ञेयाः कल्पयोरविरोधितः॥२०॥ न वेद विहितमनाः क

मदौ प्राणसंयमैः॥ सम्यक् संकल्पयेत्कर्मश्रौतस्मार्तचशास्त्रतः॥ ५५॥ शुचिर्न्यायिर्जित
 धनः सद्यवाद्यपि नृजलैः॥ उपनिषद्भुविर्देशो दुष्टदृष्ट्या दिवर्जितः॥ ५६॥ गुप्तो वस्तुष्यो
 रम्यश्च समनिर्हमनादिनिः॥ तत्रायननमते स्मौ स्याच्छाजायामुक्तलक्षणं॥ ५७॥ प्रतिश्रु
 तविधानेन च रुधर्मयुतेन च॥ स्थाजीया संविकसितमृषमकंपचेच्चरुं॥ ५८॥ उदने च रु
 द्धश्च न वेद्यद्यपि वैदिके॥ तथापि श्रपयित्वेति तद्रव्यावाप्तये चरोः॥ ५९॥ येन द्रव्येणोद
 नस्यात्सुरव्यास्यव्रीहयश्च ते॥ यवा अपि पुरोऽशे च रौ वै वहि वासुणे॥ ६०॥ श्रपयित्वा
 निरेकेण ग्रहणादेस्तु वर्जितं॥ केचिदाकुर्युस्तंतद्वाक्याधिप्राप्तमेव तत्॥ ६१॥ वाक्यं ११
 नद्यतिरेकोसौ बाधते शब्दश्रीजिने॥ न वंतीति च वक्तारं उदनश्रपणं कुरु॥ ६२॥ अत
 स्याच्चरुशब्दोयं विशिष्टद्रव्यवाचकः॥ अजहस्वार्थद्वयायं लक्षयेद्विहितं स्तुतान्॥ ६३॥

शे

यजिसंबंधमात्रत्वात्प्राप्तैवेयमन्तरयते। दर्पे च हर्षमासे च देवतायजिनेरतः॥ ६४॥ मं
 त्रसाधननेराच्च देवतानिद्यतेतयोः॥ तथाजिनावसथ्येपियष्ट्यास्ता उदेवताः॥ ६५॥
 यथाविनागशब्देन पृथक् श्रपणकारणं॥ प्राप्तस्यायजिधर्मत्वात्तन्यायात्तत्रेण तज्जवेरा
 द्ध॥ स्थाजीपाकस्यावदाय जुहोय श्रुत्यादिदेवताः॥ नाज्यस्य रध्नः पयसः प्राप्तिस्तयजि
 धर्मतः॥ ६६॥ अवदानेषु ये धर्मा हविषः श्रपणे च ये॥ स्थाजीपाकेषु सूत्रेण तानेवाहाथ्यसू
 त्रं च तत्॥ ६७॥ वक्ष्ये तत्प्रोहणीश्च सूत्रमत्र प्रतिश्रुतो॥ कुत्रतासामवस्थानं प्रोहणं च य
 पेक्षते॥ ६८॥ ग्रहणासादनं च त्वाप्रोहयेत्प्रक्षते हविः॥ स्थाजीपाकेषु तानि स्युर्गौलेषु
 अपि बहूक्तितः॥ ६९॥ मांसस्य मिश्रणात्स्तेयथा शृल्लगवादिषु च शहात्पाकमात्रेपि
 यथाश्रपादिसंस्तुः॥ ७०॥ पित्रादिभ्यः पृथक्कालप्रवृत्ता जुहवं विदुः॥ निधानं संनिधानौ ने

समादनमथोक्तं ॥ ७२ ॥ एषामेवमनुष्ठानं मंत्रेयादेवतानवेत् ॥ एकादेवापि वक्ष्यः सुः
 सर्वास्तानामतः स्मरेत् ॥ ७३ ॥ अथ कृष्टयकचत्रं यन्ताः सर्वास्ता मंत्रनेरतः ॥ एकानिधा
 नां स्तत्रेण मंत्रनेरोद्युतं ततः ॥ ७४ ॥ अथ वास्तोष्पतीयादावुपाकरणं कर्माणि ॥ एकस्मिन्त
 पिवक्ष्यः स्फः कचिदेकैव त्रिषु ॥ ७५ ॥ याचतीनां सह्यागः स्तावतीन्यः पराः सच। स
 मानास्वेकशेवेण तासु आगविवक्ष्या ॥ ७६ ॥ लुप्तं शृङ्गांश्च सर्वास्ता मंत्रे स्याद्वाक्यसंगमे
 ग्रहणं हविषस्त्वयो दिष्टं मुष्टिचतुष्टयं ॥ ७७ ॥ स्थाः चोचसपवित्रायां पात्र्यां सत्कादि
 षूचितं ॥ अग्नेः पश्चिमतः किंचिदुभयं यदविर्ग्रहः ॥ ७८ ॥ अग्न्यासादयेत्स्त्रीणो ज्वने
 नकुवाशनात् ॥ तत्र स्तं सपवित्रानिरक्षिप्रो हयेत्सुलतः ॥ ७९ ॥ हविः प्रोक्ष्याथ स
 मिधो बर्हिर्ध्वं क्रगादिकं ॥ प्रोहयेदिष्टिदृष्टत्वात् न त्वाज्यं प्रोहणं मतं ॥ ८० ॥ प्रो

१२

हण्यश्वावशिष्टास्यः प्रणीता सुत उद्धवात् ॥ त्रिः कृण्वितं हविर्देवैः अपयेद्विघ्नोक्तिनः ॥ ८१ ॥
 तस्यानिघारणं चेष्टं शतस्यो दासितस्य च ॥ स्यादधि श्रयणात्तावे सत्कादौ त्वेकमंजनं ॥ ८२ ॥
 उदगुदासनं वाज्येष्टं स्यात्तत्रोत्तरपि ॥ पश्चादासादनं मंत्रे रक्षिकं ह्यकुदकचरो ॥ ८३ ॥
 स्थाजीपाके पुपात्राणि स्रवस्त्रकैः मे कृणानि च ॥ अथ न हणस्त्रे च कथितानि न वंश
 तः ॥ ८४ ॥ अवदानगता धर्मादिष्टेरिष्टानुलोतिषु ॥ अवदानांतरये पिये धर्मा अवदानके
 ८५ ॥ संमना स्तेव कुलोक्तैः श्रुतदा वां ननादिकाः ॥ प्राज्यस्थाः उपस्तीर्य स्रवेण स्रवि
 त्सं सलतः ॥ ८६ ॥ अवदन्ते स एनाथ हविर्मध्याच्च पूर्वतः ॥ तृतीयं नमस्त्रीनां पश्चात् स्या
 दवदानकं ॥ ८७ ॥ पुनस्तदनिघार्यात्काहता निहविषः क्रमात् ॥ जुहुयाद्देवतांतांतामै
 मेवमेवावदानं येत् ॥ ८८ ॥ द्वितीयादिषु यागेषु चर्वादिष्ववदानकं ॥ नावेदुत्तरतो मध्या

सूक्तदिदिपिपश्चिमात् ॥ ८९ ॥ पि-याष्टकायां सर्वाणि चावराय सल ॥ स्फुचि ॥ अनिघातो द्विरे
वस्था सर्वत्र श्रुतिदर्शनात् ॥ ९० ॥ प्रधानानंतरं कल्पसाम्या सिष्ट-रुद्राकृतिः ॥ तत्र उ-
त्पत्तीर्य हविरुत्तरतः सल ॥ ९१ ॥ प्रवरायानिघार्थदि-दृष्टाणां त्रि-हतेन तत् ॥ अंगुष्ठप-
र्वमात्रं तु मे-हणेनावदानकं ॥ ९२ ॥ इवे-स्रवेण मात्रावक्षोमः पूर्य-स्रवेण उ ॥ अंगुष्ठपर्वमा-
त्रं तु पाणिहोमेवदानकं ॥ ९३ ॥ देवतीर्थेन जुहुया-स्रवेण पिरधं निव ॥ अथापि कतिनंत-
दाश्च जायत-गु-हृतः ॥ ९४ ॥ पि-येचपिहतीर्थेन होमः शिष्ट-स्मृतेरिति ॥ पूर्व-उपौर्णमासा-
स्याद्दर्शाधारं न एव च ॥ ९५ ॥ अन्वारं न एयागेत्र नारं ने सर्वकर्मणां ॥ अपि दर्शादिरारं न इ-
ष्टते दर्शश्रुतः ॥ ९६ ॥ य-आयाति स होतव्यः स एवादिरिति श्रुतेः ॥ उश-ष्टा-चष्टयकतेन-
प्रातस्यात्पर्वणाच्चरोः ॥ ९७ ॥ न-द्य-कालो-अन्यत्रस्यात्पौर्णमासादियागतः ॥ अत्वा-न्यदपि

१३

कं आ-इ-स्रमास्यां उ-कल्पयेत् ॥ ९८ ॥ ति-स्रो-वा-पंच-वा-प्रात-रन्वारं न एदेवताः ॥ इ-ष्टा-ग्रा-नाम-
हं-व-ह्येत-द-थ-प्रा-त-मा-र-ने-तू ॥ ९९ ॥ मा-सं-य-द-ह-वि-ष्टा-च-मै-यु-नं-चा-य-क-र-ये-त् ॥ व-प-नं-वा-शि-
खा-व-र्जं-पु-न-स्ना-तौ-उ-दं-प-ती ॥ १०० ॥ नि-र्व-त्य-पंच-य-ज्ञा-स्ता-ह-वि-ष्टा-स-ष्ट-तं-मितं ॥ अ-श्री-या-तां-
दि-तां-ते-तौ-शा-का-य-पि-त्र-स-र्पि-षा ॥ १०१ ॥ प्रा-त-या-गो-न-वे-ये-न-त-द्व-लो-क्ति-न-न-ह-ये-त् ॥ य-य-पि-श्रा-
ध-शि-ष्टं-स्या-दि-जा-न-ह-उ-ै-स्त-सं-मतः ॥ १०२ ॥ आ-र्त्वि-ये-सो-पि-दु-ष्ट-स्या-त-त्र-वा-त-प-ना-दि-षु ॥ प-
त्या-श्च-पु-त्र-का-मा-या-य-ज-मा-न-स्य-शा-स्त्र-तः ॥ १०३ ॥ पि-डा-श-ते-न-दो-ष-स्या-प्रा-त-र्या-य-पि-त-य-जे-त् ॥
प्र-स्त-रे-तौ-श-यी-या-तां-रा-त्रौ-न-फ-ल-का-दि-कै ॥ १०४ ॥ प्रा-त-कु-त्वा-थ-च-रु-णा-जु-हु-या-सु-म-नाः-शु-चिः ॥
अ-र्च-म्य-सं-य-मे-प्र-णा-न-सं-क-ल्पा-थ-स-म-ह-तं ॥ १०५ ॥ स्त्री-र्षे-ब्र-ह्म-प्र-णी-ता-तां-स्था-प-नं-पा-त्र-सा-द-तं-
व-हिः-प-वि-त्रे-त-छे-दा-न्या-ज्यं-धा-न्यं-च-रु-क्र-वः ॥ १०६ ॥ अ-ग्ने-ह-णं-स-मि-द-भिः-पू-र्य-पा-त्र-मि-ति-क्र-मा-त् ॥

स्तीर्त्वा तत्त्वापवित्रे ते प्रोक्ष्य पर्युक्ष्य धारयेत् ॥ १०७ ॥ प्रादायाज्यमधिश्चिद्यप्रतितथ्यक्र
वादि कं ॥ उदास्याज्यं सुवेचापलत्वाज्योत्पवतंतयोः ॥ १०८ ॥ हविर्गृहीत्वा चासाद्य प्रोक्ष्या
न्यच्चाश्वपः हिपेतू ॥ हानितं श्रितमुत्कात उदास्यात्वावसादयेत् ॥ १०९ ॥ प्राधाय समि
धो ग्राह्या उपग्रहकुशाः सुवः ॥ प्राधारावाज्यनागौ च प्रधाना कुतयोपि च ॥ ११० ॥ उपस्ता
रादित कृत्वा हतस्यान्यं जनादिकं ॥ अग्राविष्णुन्यां स्वाहेति सरस्वत्यै तथा परां ॥ १११ ॥ ततः
संस्वते स्वाहायदिस्याद्देवतात्रयं ॥ उष्टिनो यदि पंचस्यः पुनर्देवाकुती तदा ॥ ११२ ॥ अग्नये नगिने
व्रतपतये च परामपि ॥ कुत्वा स्विष्टकृतं स्पृष्ट्वा हृदकं सप्तकं ततः ॥ ११३ ॥ दक्षिणानुप्रहरणं १४
ऊशानां समिधामपि ॥ पयुक्ष्य मा ऊधित्वा मो प्रहिपेत्ते पवित्रकौ ॥ ११४ ॥ बर्हिर्हमिः प्रणीता
नां विमोको ब्रह्मं यथ ॥ ब्रह्माणं नर्पयिषे वैश्चक्रत्काशां जपेदिति ॥ ११५ ॥ तत एव सूर्यमासं

ले १

११३ ॥ दक्षिणमुखः प्रासीन उदग ग्रे समिध्यतं ॥ दक्षिण संस्तमभ्यः प्रागेकशापात्रसादनं
११४ ॥ शूरपेष्ठा जीस्फ्यं च पात्री दं दं चोत्तरवजस्य च ॥ षड्दोदनंतरं त्वार्थमेतदप्यत्र सादयेत् ॥ ११५ ॥
ऊशवी हिम्रवाज्यं च मेहणा विकसूत्रकं ॥ पश्चादग्नेर्दक्षिणा ग्रात् ऊशाना स्तीर्यते यथ ॥ ११६ ॥
प्रागग्रं स्फ्यं दक्षिणा ग्रां स्फे च पात्री सतंदुजां ॥ तत्पुरस्तादक्षिणा ग्रे शूरपेष्ठा जी करोतितां ॥ ११७ ॥
सव्यं जान्वा रीयपित्रादी च उर्थ्यता नथ स्मरेत् ॥ नाम्नां तेशर्मणेश हं जुष्टं शुक्लमिषां ततः ॥ ११८ ॥
न्यक्ष्णेन मुष्टिना पात्र्याः सल्लत्वा ज्यं हविर्गृहः ॥ तंदुजेष्ववधर्मस्या द्वीदिवत्कुंडनादिकं ॥ ११९ ॥
अग्नेरुत्तरतस्विष्टसूत्रे परिताषणात् ॥ अपसयोत्तरीयास्तावासीना दक्षिणामुखी ॥ १२० ॥ व्रीहिना
तंदुजीनावात्फली ऊयसिधर्मिणी ॥ केचिन्नुविषां च फली कुर्वन्तिता सल्ल सल्लत् ॥ १२१ ॥ स
उषैरपि वाक्यं स्यादतो नैषा सुयज्ञधीः ॥ पुमानेवोर्ध्वे धूर्पे निष्पुना यथ ते नतान् ॥ १२२ ॥ स्था

ध्यानिहृद्यचसत्तत्प्रहात्यावधिश्रयेत्॥स्वाजीबिच्चादधःपक्वंचरुमीषलुतंचतं॥१४॥
 आयेनासंस्कृतेनैवस्रवेणाग्रनिधारयेत्॥प्रचंचममेरुदास्यसोदकेनाथपारिना॥१५॥
 सत्तत्परिसमुद्याग्निमीशानाग्रप्रदहिणं॥दत्तैरग्रगृहीतैश्चस्तीचपिपुहृणंसत्तत्॥१६॥
 पश्चादमेरुपविशेदथजान्वाच्यदहिणं॥प्रादुखस्तपवीतीचजुक्रयान्मेहणेन॥१७॥स्फो
 पग्रश्चात्रमंत्रायथानयइतिच्ययं॥कुलोमैहणमद्याग्नेप्रहिपेदुत्तरार्धतः॥१८॥सद्यं
 जान्वाच्यपसद्यंस्तत्वाथपिटदिह्रुखः॥दहिणेनोपशान्नाग्निदहिणाःप्रवणंसत्तत्॥१९॥
 स्फोनप्रदेशमुन्माष्टिमंत्रेणपहेतामिति॥उन्मृज्यमफिरन्त्यक्षशाजान्मेरुमुक्चतत्॥२०॥
 १४॥येहृपाणीतिमंत्रेणनिदध्यादहिणार्धतः॥उन्मृष्टेनावशिष्टेननिदध्यादहिणाग्रका
 न्॥१५॥मूलदेशासत्तत्तन्नातिदीर्घानिवानृकशान्॥मूलमध्याग्रदेशेषुनेषपोनिनयेदथ॥

तनुयादेवतायथा॥उपस्तारादिकंस्तत्तत्तस्यान्यंजनांतकं॥१२॥जुक्रयादग्रयेस्वा
 हाग्नीषोमाभ्यांततोद्वयं॥दशैग्रयेवैष्टवेस्यादिद्राग्नित्यांततीयकं॥१३॥आधारावाज्यजा
 गांतंसमंस्विष्टस्तदाग्रपि॥सान्नाज्ययाजिनोदशैष्टुग्नीषोमौद्वितीयकौ॥१४॥इंद्रायेतृती ति
 यास्यादुच्यतेयतयाजिनः॥दाक्षायणेचग्निरग्नीषोमौद्वेपरौचतौ॥१५॥इवेष्टुःपौर्णमासेग्नी
 षोमौवाकेवजौपरौ॥अग्निश्चंद्रश्चापरेष्टुःपौर्णमासमिदंमतं॥१६॥दशैग्निर्विष्णुरिंद्राग्नी
 इंद्राग्नीषापिकेवजौ॥इवेष्टुरपरेष्टुरग्निमित्रावरुणाविति॥१७॥इजादधेपौर्णमास्याम
 न्निश्चैवसरस्वती॥अग्नीषोमद्वयंचंद्रइतिदेवतपंचकं॥१८॥अग्निःसरस्वानिंद्राग्नीमि
 त्रावरुणदेवताः॥दश्यागोत्रपहादावुच्यतेसार्वसेनिके॥१९॥पौर्णमासेनाग्निरग्नीषोमौ
 तौचतृतीयकौ॥अग्निर्विष्णुस्तथेन्द्राग्नीअग्निश्चाग्नीससोमकौ॥२०॥दशैचप्रतिपद्येच

पौर्णमासंचनेज्यते॥ शौनकेपौर्णमासेस्यरुद्रिश्चाग्नीसमोमकौ॥ १२५॥ तद्विंशायविमृ
धेष्टयकृतं तत्रश्चरुर्नवेत्॥ दशैर्निर्विलुर्दिवाग्नीप्रादित्योतपृथक्चरुः॥ १२६॥ साकंप्र
स्थाप्ययज्ञेपियागःशौनकवन्मतः॥ अतवादेवताश्चाध्वंशदितौतउपक्रमे॥ १२७॥ पौर्णमासे
पिनश्चाध्वंशरिंजोयदानवेत्॥ पौर्णमासादिशैर्दितमेकमेवहिकर्मवत्॥ १२८॥ मासि
मासीतिउप्राप्तंनवेत्तदधिकारिणः॥ दशरिंजेप्रातरेवपृथक्श्चाध्वंउनादिकं॥ १२९॥ स्थाजी
पाकनिमित्तंतद्वाध्वंजेउनेष्यते॥ आधात्पूर्वःपिंडयज्ञःश्रौतत्वादेककालिकः॥ १३०॥ प्र
नाहिताग्नेःप्राप्तिश्चतस्यश्रौतादिदेशतः॥ प्रमायांनिच्यहोमांतोदेवतानांपरिग्रहः॥ ३१॥ १५
प्रातःसंकल्पवपनंपुंसःस्नातौउदंपती॥ कुतारीन्बलिपित्र्यांतापृथक्पाकात्समार्थान्॥
१३२॥ पंचधाकल्पितस्याहोपरहोशस्करायकःपिंडयज्ञस्यकाजसःप्राचीनावीतिनःक्रिया॥

१५१॥ हस्तेनपिचतीर्थेनपिहृत्तुदिस्यनामतः॥ नामगोत्रादिशर्मांतमुच्चार्यमितिशिष्टधीः॥ १५२॥
प्रसिद्धितामसरन्नाहाचार्यस्त्वसाविति॥ आमंत्रितानिनामानिक्रमशःपूर्वमुच्चरेत्॥ १५३॥
प्रवनेनित्वयेचत्वामंत्रान्वित्यंततोवदेत्॥ अत्वावनेजनंपिंडान्दद्यात्तेषुऊशेषय॥ १५४॥
स्थान्याएवांनमादाययावद्विचप्रमाणकं॥ पिचतीर्थेनतद्योहृत्पिंडाकारंनिषेकवत्॥ १५५॥
अवनेनित्वयत्रोक्तंतत्रैतत्तेवदेदिति॥ यदाउयजमानस्याहलोवापुत्रिकासुतः॥ १५६॥ पिचने
हस्तदातस्यजन्मदानादिहेतुकः॥ यत्रनेदस्त्रयाणांस्यात्तत्रपिंडद्वयंनवेत्॥ १५७॥ प्रवने
जनमथर्थाद्वर्धतेपिंडवर्धने॥ नजीवपिचरस्येतद्यतःप्रेतायहीयते॥ १५८॥ प्रंतर्हिताय
नपित्रेदाउमस्तुधिकार्ययं॥ नजीवांतर्हितायापिनातिदद्यादितिश्रुतेः॥ १५९॥ तर्हिपेन्य
पितादद्यात्तेन्यःपुत्राधिकारतः॥ तत्पुत्रोद्यधिकार्यस्तुनसर्वत्रप्रसंगतः॥ १६०॥ होमांतं

तदिकमास्ति नैतत्पिंडप्रधानतः॥ तद्युनारंन एवास्तनजीवपितुरस्ति हि॥ प्रेतेपितरं धिक्
 तो जीवयपि पितामहे॥ जीवितांतर्हितायापिदानं स्यादधिकारिणः॥ ६२॥ अत्रैतिजस्वासथा व
 दुदुः प्राणां स्त्रिरायमेव॥ दक्षिणा वदथा वद्यामीमदं तेति तद्युजुः॥ ६३॥ पूर्ववच्चावनेऽयाय
 तेषु पिंडेषु मंत्रतः॥ नमस्कारैरंजनिना दशभिः प्रार्थयेत्पिंडं॥ ६४॥ स्तुतौ च संवाद्ययेति
 गृहान्प्रार्थयतेनतः॥ एतदिति मंत्रेण त्रिषु पिंडेषु मंत्रतः॥ ६५॥ मंत्रावद्याप्य कर्तृत्वनस्त्री
 नेव प्रक्षिपेच्चतान्॥ अस्मिन्कर्मण्यच्छिष्टं मुदकं च दपात्रके॥ ६६॥ तदूर्जमिति मंत्रेण तिनयेत्पि
 उ सन्निधौ॥ यथापिंडानवाधाय पिंडान् स्थाव्यां करोति तान्॥ ६७॥ उन्मुकं सन्न राक्षिन्ना संन
 प्रोक्तमशः क्षिपेत्॥ प्रवद्याणं याजमानं पिंडानां प्राशनं च तत्॥ ६८॥ व्रतकाले च तान् पिंडान् प्रा
 श्रीयात्सुवमेव॥ पत्नी चेत्युत्र कामास्या सा त्वाधत्तेति मध्यमं॥ ६९॥ विप्रेभ्युचान्यौ ऊर्वीत उ

न्यशास्त्राद्यह छया॥ आर्द्धस्यापिंडयज्ञांते पिंडान्वाहार्यं संस्तिकं॥ ७०॥ पित्रादिन्यस्तथा माता
 महादिन्यः सधर्मकं॥ मासि मासि पित्र न्युक्तं दिमिद्यादिति इव ह्यति॥ ७१॥ यावज्जीवं च तद्व्याध
 मासि मासीति वीक्षया॥ मासशब्देन दर्शश्च तत्रापीदुहयो मतः॥ ७२॥ इदुहये मासि मासि वि
 धाने स्यादिति श्रुतेः॥ अमावास्या वये पीष्टो दर्शश्च हस्तकामतः॥ ७३॥ एवं स्यात्पौर्णमासीपि
 द्वित्वे च शुद्धकर्मणः॥ उपोष्य यजते यस्मात्प्रातस्तु सुमना शुचिः॥ ७४॥ चरुणा देवताभ्यो व्रत
 धर्मे रितिसूत्रितं॥ द्वित्वे पीदुहये मुख्यः पूर्ण इंदो तथा परः॥ ७५॥ शहरार्थसंगतिः सम्यक् द्वा
 योरेव हि दृश्यते॥ पूर्वतो नैव दृश्येत परतो नैव च चंद्रमाः॥ ७६॥ यदहस्तदहर्दृशिवान्यं स्याद्वै प
 रीच्यतः॥ अथ वा दृश्यते येन सूर्येणैव पुच्यतः॥ ७७॥ स एव यदहर्दृशं संरुक्॥ इ
 एनियत्र मासस्या तौर्णमासः स उच्यते॥ ७८॥ मायत्र पूर्णस्तस्यायं काजस्यादिति तमतः॥ अ

परेहनि सादृश्यां संनिधानाच्चतौ मतौ॥ पौर्णमासे स्तिसादृश्यं कालाया हृदि हानितः॥ प्रकृते
 या पार एकस्या दृशे चेंदोरदर्शनि॥ प्राचायेणे तदेवोक्तमनयो विचक्षन्तः॥ देवौर्णमासा
 विच्छेत्कायस्यां प्रसक्तचंद्रमाः॥ प्रथमासा पौर्णमासी किंचिन्मूने परामताः॥ अमावास्या
 चेति चोक्ता द्वयोरथा हतः॥ यदहश्च न दृश्येत ही एत्वा देवचंद्रमाः॥ प्रथमासा त्व
 मावास्या श्रौपिचेंद्रोरदर्शनि॥ ८३॥ उत्पन्नोऽनुमीयेत सूक्ष्मवा सोत्तरामना॥ पूर्वस्यां
 पितृयज्ञस्या तही ए दद्यादिति श्रुतेः॥ पितृयज्ञादि तै आध्यायः प्रतिपदि श्रुतः॥ इ
 दुहयपरिज्ञानं ज्योतिर्विज्ञाश्च तत्त्वतः॥ ८४॥ तच्छास्त्रोक्तं यथा कैश्चिदुच्यते ग्रंथकार
 कैः॥ अष्टमेशे च उद्देश्या ही ए नवति चंद्रमाः॥ ८५॥ अमावास्या एव नागेषु नः सोऽहर्ण
 वेदिति॥ च उद्देश्यां ह्यस्त्विंदोरिति तस्यां वितन्विते॥ ८६॥ पिंडयज्ञादिकं केचित् दृष्टे पीदो

वमा मृते॥ आचरुते श्रौनिष्ठ्यां चांसिनीवाजीममापि च॥ ८७॥ प्रातर्यागममायां च यतो दृश्य
 यजेदिति॥ च उद्देश्युपवासे च श्रुतिः प्रयतते यतः॥ ८८॥ यस्तूपवासं दुष्टे दुं कुर्याद्विद्वन् ए
 व सः॥ च उद्देशीमुपवासे द्वाचार्यस्यापि धीरिति॥ ८९॥ तत्रेत्यायां यथा कामी द्वयोरक्तो न वेद्य
 तः॥ पौर्णमासी च या गंतं पौर्णमास्यां वदं यतः॥ ९०॥ उपवासं च उद्देश्यां तां चाहुः पूर्णमा
 मिति॥ अत्रोच्यते नां ज नै सै तद्धृति स्मृतिर्विरोधतः॥ ९१॥ श्रुतौ चंद्रमनुर्ज्ञाय पुरस्तादस्ति
 हि ब्रतं॥ यथा माध्यंदिनीयाना मेव मेवास्ति हि श्रुतिः॥ ९२॥ पूर्वतः परतो ने दुर्गदहस्तदह
 रतं॥ पूर्णमासे पियां पर्यस्तमयं दद्यात्तुति॥ ९३॥ स वै संप्रत्यक्षसेदिति वाजसनेयिनां॥
 यागे अतिर्य्यजते तेन प्रीणाति चोत्तरां॥ ९४॥ स वै प्रातरपश्ये तयागे वाजसनेयिनां॥ यौ
 वे श्रुतिर्व्यजते॥ कदाचिन्नियिवै शम्यात् प्रातस्यानामिमेजने॥ ९५॥ अमाच पौर्णमासी च सा

पिचिंतास्ति च श्रुतौ ॥ यथोत्तरामुपवसेत्सौर्णमासीमिमामपि ॥ १७ ॥ सउत्तरामुपवसेत्श्रु
 तिर्वाङ्गसनेयिनां ॥ पुनश्चिंतोपवासेस्तियातेनास्ति श्रुतौ यतः ॥ १८ ॥ यगस्याप्रतिपद्येव
 प्रातःपक्षद्वये यतः ॥ चतुर्दश्युपवासेपियागः प्रतिपदि श्रुतः ॥ १९ ॥ पिंडयज्ञः पूर्वैवा मयांका
 द्यायनो यतः ॥ प्रमायामिज्यमाने स्यादुत्तरः पिंडयज्ञकः ॥ २० ॥ अपराह्णे च स न वेद मायां च
 यतः श्रुतेः ॥ दत्वा पितृभ्यः पूर्वैश्चः प्रातस्त्रियेति च श्रुतेः ॥ २१ ॥ दशंगित्वाच्च पूर्वस्याह
 नोपवसथद्वयं ॥ छंदोगानां तथा शुश्रूष्यता विधेव सूत्रितं ॥ २२ ॥ पक्षांतावुपवस्तथाय
 ह्वयाश्चतदादयः ॥ दर्शने चार्धमासां तैषौर्णमासेन चैव हि ॥ २३ ॥ उवाच यागं पक्षादौ मनुः ॥ १८
 पूर्वानि जावणात् ॥ पक्षांते चतदंगं स्यादियथाह यथामनुः ॥ २४ ॥ पितृयज्ञं तु निर्वर्त्य वि
 प्रश्नं द्रुहयेन्निमान् ॥ पिंडान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यान्मासानुमासिकं ॥ २५ ॥ चंद्रहयश्च उर्द्वया

यामांते यद्यपि स्मृतः ॥ तथापि ह्यीयमाणो सौहीलो मया मयंततः ॥ २६ ॥ तस्मिं हीणे दशाती
 ति हीणे दद्यादिति श्रुतिः ॥ हीणश्च न च दृश्येत परतो नापि पूर्वतः ॥ २७ ॥ तत्रोपपन्ना श्रुत्यर्थे हि
 दृष्ट्याति ह्ययं कथं ॥ दृष्टे च हीयमाणे च पिंडयज्ञो यदा मतः ॥ २८ ॥ तदारभ्य प्रतिपदं सवसु स्यात्ति
 यिष्वपि ॥ यागांगत्वादमायोगेयत्र स्यादिति च न्नमतिः ॥ २९ ॥ तस्यामेककथं नेष्ट चंद्रस्यादर्शने स
 ति ॥ न च कर्मनिमित्तं सूर्याः संज्ञाः खर्विकादिकाः ॥ ३० ॥ वैशम्याश्चंद्रवारस्य ज्योतिषामयने
 हितः ॥ ज्योतिर्विदां विसंवादात्पृथगेवात्र लक्षणं ॥ ३१ ॥ क्रियते कालवैशम्या सुयज्ञेनानयोर्द्व
 योः ॥ तदुच्यते पूर्ण इंदुयत्र सा पौर्णिमा मताः ॥ ३२ ॥ अस्तं ब्रजति सूर्ये च तत्रेदं दद्यात्समः कदा
 चिन्निधिवैशम्याद्यां चोपवसतस्तिथिं ॥ ३३ ॥ उपास्तमयमेवायं संपूर्ण उदयाच्छी ॥ यां चोपवसत
 श्चंद्र उदेत्यस्तमिते ह्येतावत् ॥ ३४ ॥ तैषौर्णमास्यो विज्ञेये नान्ये पूर्वोत्तरे व्रते ॥ इंदोरदर्शनं यत्र सामा

वास्येति सुस्ति तिः ॥ १५ ॥ दिन द्वये प्रायशस्तदमा प्रतिपदो न वेत् ॥ कदाचित्तिथि वैषम्यात् ॥ १६ ॥ दश
नचित्ति ॥ १७ ॥ तत्र दृष्टेः पवसे दृष्टं न दृश्यते ॥ अमावास्या उने एते व्रते पूर्वोत्तर इति ॥ १८ ॥ ज्याया
उच्यते त्रिपितृतीया र्थतस्तिथिः ॥ १९ ॥ कर्त्तव्ये पिये नौ ज्यायां कर्त्तव्यायां तिथिर्न वेत् ॥ २० ॥
तत्रास्त्यस्य यथा कामो व्रते पूर्वोत्तर श्रुतेः ॥ वत्सेतु दधिकं सूक्तं त्रमुषोष्य यजते स्तिदि ॥ २१ ॥
वत्से ज्यायां यथा कामी सूत्रमेव व्रतं द्यात् ॥ प्रसूत्रेणोच्यते ह्यदि याग दयं दयं ॥ २२ ॥ ति
थि द्वये पितृहादि सूत्र पूर्वोत्तर श्रुतेः ॥ यदा सर्वमुपवसे दमावास्या मपहये ॥ २३ ॥ प्राग्गृह्ये
पितृहादि सूत्रे पितृयशदिक मर्तु ॥ तथा च श्रुतिरश्रुतिव्रते वाजसनेयिनां ॥ २४ ॥ तदुच्यते २०
वसं ये के श्वेनोदेते तियत्र ॥ प्रसोमयाभीष्टि यादि श्रुतिनिन्दति तद्व्रतं ॥ २५ ॥ अतो बकन एवेति
श्रुतस्याप्यसंनवात् ॥ तथा च त्रान्तरे कर्त्तव्यं मग्यैतं निरूपणं ॥ २६ ॥ दृश्यमाने श्वेकदेतियदैव संस्था

न सर्वदा ॥ उक्तं च उद्देशीयमं चुरीयमनुश्रयेत् ॥ २७ ॥ अमावास्या हीयमाण तदा प्राद्वं न वेदिति ॥
अमायां पितृयशस्यादिति वामप्रतीक्षणं ॥ २८ ॥ तत्रापि स्याच्च उद्देश्या अन्ते यातिर्वपेक्षुं ॥ तथा प्रात
रपीज्यायां यागकालप्रतीक्षणं ॥ २९ ॥ कालोपियाहिकैरत्र परिशिष्टेषु पञ्चते ॥ पूर्वणो यच्च उर्थे शिः
प्राद्याः प्रतिपदसूत्रः ॥ ३० ॥ यागकालः सविज्ञेयः प्रातः कालेन संयुतः ॥ यथोक्तं न ह्यलोपेते पूर्वोत्त
पवसे द्यादि ॥ ३१ ॥ पूर्वणोपि च उर्थे शिष्टं वाक्लिन्न न ज्ञेयते ॥ यदोत्तरामुपवसे दमां वा श्रुत्सि मामपि ॥ ३२ ॥
तदा प्रातः पतिरिदं स्त्रिणा गोपि न ज्ञेयते ॥ सपर्वसंधिः पहादि निमित्ते यागकर्मणि ॥ ३३ ॥ पूर्वोक्तं श्रु
त्रिणा गश्च तस्यैवैतौ गुणौ मतौ ॥ उच्यते त्रपरिग्रहादेकतस्य गुणस्तिदि ॥ ३४ ॥ उच्यते कालो द
योरक्तेयथा कामीति सूत्रितुं ॥ ननु हीणे ददातीति दद्यात् हीण एव च ॥ ३५ ॥ न दृश्यते च यदा
हृद्दृष्टे चोपवसेदिति ॥ एकस्मिन्काल एवैते विरुद्धा निधीयते ॥ ३६ ॥ कथमत्रैक वाक्यत्वं परस्पर

रविरोधितः॥ परस्परव्यपेहत्वान्नविरोधोस्तिकश्चन॥२३॥ उपस्थितस्य कालस्य वैचित्र्याः साद-
 पेहणं॥ श्रुतिर्यथैकं यंतद्वैकेतदृष्टोपवसंति च॥२४॥ तथा यदहरे वै प्रा प्राकृपश्चाच्च न दृश्यते॥ त-
 स्मिन्नहन्त्युपवसेदपरेयमपि श्रुतिः॥२५॥ प्रहृशद्वाहोरात्रमत्र त्विंदोरदर्शनं॥ अनुवादाः सयत्रै-
 षां तां रात्रि मिति क्वचित्॥२६॥ अमावास्या च यत्र स्याद्यत्र त्विंदोरदर्शनं॥ प्रामैति सदपर्यायः-
 सहेंदुः सूर्यश्चिनिः॥२७॥ अषाढिषष्ठ्युनिवसे सामावास्यादिति श्रुतेः॥ अतो मायत्र त्रयिषा नू-
 यस्त्वत्रास्त्वदर्शनं॥२८॥ अर्षीयसीतसायत्र तत्र त्वन्यमदर्शनं॥ संपूजयिष्यमावास्या प्रातरार-
 न्यजन्यते॥२९॥ चतुर्दश्यां रात्रि शेषे चंद्रमानैव दृश्यते॥ तदा यदहरे वैति प्रसिद्धा स्यादहर्गता॥ २९
 ३०॥ यथा न्याया समुत्थाना तथा संवेशनादपि॥ यदा चतुर्दशी मिश्राह्नीयते च परेदनि॥३१॥ त-
 दाहोरात्रि शेषे दिवा गच्छेददर्शनं॥ तथा यथोक्त एवार्थः संपन्नो यदहः श्रुतेः॥३२॥ सूर्योदयान्तर

समारभ्य यदि चंद्रो न दृश्यते॥ तत्रैके काले वैचित्र्यात् प्रागृष्टोपवसं यपि॥३३॥ श्वो नोदेतति
 यत्र स्यात्तत्रैवं स्याद्यपेहणं॥ अतो यस्योपवसतः पश्चादस्तममादपि॥३४॥ चंद्रमा दृश्यते प्रा-
 क प्रातः सूर्योदयादपि॥ तत्र श्रुत्यर्थहानिस्त्यात्प्रायश्चितीयते च सः॥३५॥ अमायां पिंडं यज्ञः
 स्याद्हीणे चामाय योक्तितः॥ अतश्चतुर्दशी मिश्रा न्नैतदाक्यमपेहते॥३६॥ अर्हीण एव पूर्व-
 स्मिन्नयदा दद्यात्तदापि तुः॥ अमायामेव दानं स्याद्हीणे दद्यादिति श्रुतेः॥३७॥ यच्चोक्तं यदहस्ते-
 व दर्शनं नैति चंद्रमाः॥ तच्छ्रुत्वापेहया ज्ञेयं हीणे राजनि चेद्यपि॥३८॥ आधका जेयदा प्रातरमा-
 वास्या जुज्यते॥ अपराह्णे यदा संधिरमा प्रतिपदोर्नवेत्॥३९॥ तत्रैव पिंडं यज्ञादि तुरीयेपि यज्ञे-
 तदा॥ उक्तं यज्ञिकैरत्र परिशिष्टेषु निर्णयः॥४०॥ संधिर्यत्रा पराह्णे स्याद्यागं प्रातः परेदनि च-
 ऊर्वाणः प्रतिपद्वागे तुरीयेपि न दुष्यति॥४१॥ अग्नौ करणपिंडादि आधे स्यादतिदेशतः॥ तेतेपि

पिंडयज्ञस्यासिद्धे सूत्रस्य सूत्रेणान् ॥ ५५ ॥ उक्तं तत्र न वक्ष्यिष्यादेयादृत्तिकारणान् ॥ अमौ
 करणपिंडानादर्शनेनैषा पुनः क्रिया ॥ ५५ ॥ तत्र तैरेव निर्णीतमन्यार्थत्वापुनः क्रिया ॥ इष्टा आदेया
 यदुद्धसंप्रदायस्य नापणं ॥ ५६ ॥ न तदस्मन्मतं वृद्धांस्तदिति न विस्तीर्णं ॥ मासं दर्शनेन यागे स्या
 दयने उं उपायिनां ॥ ५७ ॥ सैतं क्रियापिंडं यज्ञ इत्येवास्मानिरुच्यते ॥ न च सामान्यतो ह्यमतिदो
 शमपीयते ॥ ५८ ॥ मासि मासी च पक्रम्ययत आह वस्त्रत्रयं ॥ अग्नौ तत्त्वान्नं च विप्रान् पिबु
 नु हि श्य नो जयेत् ॥ ५९ ॥ अग्नि कर्मकृतस्य स्यादिया कां सा यदा तदा ॥ कल्पे कथा स्वयमेवैष
 श्रौत कल्प उपस्थितः ॥ ६० ॥ तत्र सिद्धे पुनः सूत्रं तत्ता शं कानि दृश्ये ॥ कल्पो ग्राह्या त इति य
 तस्माच्छ्राद्धे पुनः क्रिया ॥ ६१ ॥ आधांते ब्रथमश्रीतो रं पती इति तस्मिन् ॥ प्रातर्कुत्वा दर्शया गंत
 नु या सममि च पि ॥ ६२ ॥ आपौर्णमासं त्रं उमन्यं ते तमनापदि पर्वपही न वेदाप कल्पे कात्रस्य

कल्पकं ॥ ६३ ॥ यज्ञमागदिति गतिरग्रयो विविधश्च सः ॥ मानुषो देवकश्चापि प्रमादाशक्ते
 नेदतः ॥ ६४ ॥ तत्र प्रमादजनिते तन्नैमित्तिको यजेत् ॥ अशक्ते च न यथा शक्यं कर्तुमिच्छपवधा
 ने ॥ ६५ ॥ यावश्च पौर्णमासस्य कालो नायाति तावता ॥ प्रक्रांतस्य समाप्तिस्तु श्रेयसी विगुणपिसा ॥ ६६ ॥
 आपौर्णमासा दर्शस्य काल इच्छक मापदि ॥ नृत्राय पोष्य यष्ट्यं कर्मणो शुद्धकालतः ॥ ६७ ॥ शुद्धा
 जाने सद्य एव यागो नादिष्ट पूर्वकः ॥ अर्वाभि मासिकालाच्च कदाचि स्यादुपक्रमः ॥ ६८ ॥ न वेदश्च
 वहिते दर्शात् प्राक् पौर्णमासिकं ॥ आदर्शात् पौर्णमासस्य काल आपद्यतो न वेत् ॥ ६९ ॥ प्रातराहुति
 मध्ये केच शब्दा सायमाहुति ॥ इच्छं यागानि कालात् प्राक् पूर्वसायानुसारतः ॥ ७० ॥ सायमाहुतिका
 ले तत्रैव प्रातराहुति ॥ यजमास्यदौर्बल्ये मन्थं ते सर्व एव त्रु ॥ ७१ ॥ दर्शस्याथ त एव स्यात्कृष्णपक्षे
 नुष्ठितिः ॥ मुस्र्षो यजमानस्य प्रारब्धस्य समाप्तिः ॥ ७२ ॥ मृतश्चेदसमाप्ते उनास्ति तस्य समापनं ॥

कर्माणि जीवतः शास्त्रादिहितानि न वंति हि ॥ १३ ॥ लते पि जीवतः कालः प्रागतश्चेत्पुनः क्रिया ॥ कालो
 हि कारणं तेषां निमित्तं नियतश्च सः ॥ १४ ॥ स्वस्त्युत्तुन पूर्वोक्तः प्रायश्चित्तस्य दर्शनात् ॥ उत्पन्नो नि
 यता कालो निमित्तः कालः परिग्रहे ॥ १५ ॥ अग्निहोत्रप्रकरणे सुयज्ञे नोच्यते तथा ॥ उन्निषेधाद्यया
 श्रुत्या होमकालश्च तिक्रमे ॥ १६ ॥ दर्शे पि पौर्णमासे पि नियतस्यातिपुत्तितः ॥ प्रायश्चित्तं तु वदता
 श्रुतिरेवानुगृह्यते ॥ १७ ॥ अतस्याद्यज्ञसामान्याद्यत्र पाथि कृतश्चरुः ॥ दर्शे च पौर्णमासे च तत्तत्काल
 जश्च तिक्रमे ॥ १८ ॥ उन्नयोरपि पाते तु पुनराधानं सर्वकः ॥ तं वै श्वानरायाभ्येवाभ्येतं तु मते यवा
 ॥ १९ ॥ परिशिष्टादावसथ्ये पार्वणतिक्रमे चरुः ॥ तं चांतराद्यज्ञसाम्यासादन्यारं न लश्चरुः ॥ २० ॥
 धर्मजातमिदं सर्वमुपदेशानि देशतः ॥ सर्वकर्मपयोक्तृत्वात्काकं पृथैक्येन प्रदर्शिते ॥ २१ ॥ निश्चाय
 योरष्टनिस्तसूत्रैः पृथं च देवता ॥ इतिकर्तव्यता चोक्ता कल्पैक्यान्निच होमके ॥ २२ ॥ कल्पैक्यं

२३

च सर्वत्र कर्मप्रकरणैकतः ॥ आकांक्षा स्यात्प्रकरणं कर्मशब्दस्य उत्पत्त्या ॥ २३ ॥ यथा धानं निश्च
 होमः पक्षादिरिति साधनवेतु ॥ यथा कांक्षा पि धमणि मवशनादिके न वेतु ॥ २४ ॥ यत्रोन्नयोरपेक्षा
 स्यात्तद्विप्रकरणं मतं ॥ यत्प्रापयति संबंधं तयोस्तद्वक्तृत्वं ज्ञानं ॥ २५ ॥ दर्शे न पौर्णमासे न यजे
 त सर्वकामुकः ॥ सस्वर्गं नावयेया गा कथं स्यात्स्थिरि पक्षे ॥ २६ ॥ प्रयाजादिप्रकीर्णतद
 नुयोजनोति साधनं ॥ ईदूरस्थोऽपि हास्यासाध्यसाधनयोस्तयोः ॥ २७ ॥ अपेक्षया ससं
 बंधस्तयोः प्रकरणं मतं ॥ अपेक्षयं प्रापयेद्यत्तदा क्यमर्जयते ॥ २८ ॥ एवमेव वदनादौ
 श्रुतं तत्तद्वक्तृत्वं कल्पना ॥ कर्म क्वचित्प्रकरणं क्वपित्पुनः क्वचित् ॥ २९ ॥ अत्राग्निहो
 त्रहोमेन कर्मप्रकरणैकतः ॥ कल्पैक्यं स्यात्पुनर्वति न्यायात्तमपि यन्न वर ॥ ३० ॥ यथा स्मः पयः आदीनि
 तत्र ब्रीह्यादिचात्रा ॥ मुख्यत्वेन त्रयं त्वन्यत्र प्रतिषेधमयति यं ॥ ३१ ॥ तिजमुद्रमस्तरांस्तमुक्ता

शैथिल्यतिथिं॥सस्यं प्रियंगुसामाकागो धर्मा एव शौकके॥**ए३॥** संस्कारं पर्युदस्याहोमे देवतमे
वउ॥मंत्रोऽथ न्यत्र कल्पैक्यात्वा नार्जने स्याद्यथा च॥**ए३॥** होमेपरिसमुद्येति प्राप्तवान्नातिस्त्रि
तं॥पर्युदणे चमंत्रासा॥बुहाहरणसूत्रं॥**ए४॥** सायंमंत्रकृतं त्वेति प्रातः स अंतयोदितः॥कुत्वा चे
तिक्रतेपि स्यादर्थलुप्तं उनेतरत्॥**ए५॥** प्रागाहुतेः समिदिति विकल्पार्थं सूत्रं॥अन्यत्राहु
तेः प्राकस्यात्प्राक्शब्दादपरा समित्॥**ए६॥** बद्धीनामाहुतीनां उ यत्र स्यादेककाजता॥प्रधानदेवता
नेदान्नत्र प्राक्प्रथमाहुतेः॥**ए७॥** समित् प्रादेशमात्री स्यादपर्णापर्ववृक्षजा॥कनिष्ठां गुलवच्छू
जाशुक्ला स च गशाखिका॥**ए८॥** प्रातेपि समिराधाने सूत्राणां नोत्तरा समित्॥होमकाजानुवा २४
दत्वाऽप्योपस्थानवर्जनं॥**ए९॥** हविः संबंधतोऽग्न्याः सर्वत्रोपि ग्रहाः कुशाः॥नमंत्रप्रतिपत्तिश्च
तेषां तंत्रं विना कचिर॥**३०॥** कथं स्योपग्रहेनेष्टः कल्पैक्यादन्यकल्पतः॥स्योपग्रहनिमित्तं हि

नपस्यामोत्रकहिंचित्॥**१॥** यत्र स्यादहिरोपार्णौ वैकमेव क्रगादिकं॥तत्र स्योपग्रहः सथेयदि
तश्चाज्यवर्जितं॥**२॥** अन्यत्र उ कुशा एव कल्पैक्यं यद्यपीयते॥परंतदपि नास्त्यत्र गृह्योक्तेऽनुक
र्मसु॥**३॥** यतः कुशानामादानं स्थाजीपाकादिश्च्यते॥कल्पैक्यात्तत्र उ स्या स्या ~~क~~ छुवदा
ना प्रधानतः॥**४॥** प्राज्ये हविषि चोत्पन्नो विधत्ते च कुशग्रहं॥तत्र ताव कुशा एव कल्पैक्या स्यः
हुतो विधिः॥**५॥** प्रतो वज्रो नगा र्क्षु स्याध्वे रवा स्त उदर्शनात्॥पिंडयज्ञे तथा श्राद्धे चितौ चो
न्मार्जनेति मे॥**६॥** असंस्कृते च कविने पाणि होमोऽनुहोतिषु॥पाणिनाऽनुकुर्यादना इति सूत्रे
ण दर्शितं॥**७॥** ह्यंगुलं समिधस्य क्वा तत्र होमः समंत्रकः॥तस्मादुत्तरतः सूक्ष्मी न्यो संस
र्जनं मतं॥**८॥** तंत्रांतराश्च नियतं हविरिच्छति केचन॥ब्रीहिनिर्यवसिद्धे रायवैरा ब्रीहिसिद्धि
तः॥**९॥** क्रवैश्च उर्जिरा तं यत्पंचनिर्वादिधा कृतं॥निध्याहुतिप्रमाणं तत्र हविरर्द्धति जादिके॥

३१०॥ स्वयंपत्नीसुतशिषो ब्राह्मणेन्योथवाशुचिः॥ नियुक्तो निपरिचरेत्तु श्रवणानेपरः परः॥ ११०॥
 हविर्ननुकृत्यात्पत्नीयागादि कुरुतेतिके॥ उपविश्य दक्षिणतः पश्चादनेनेतः शुचिः॥ १११॥ सन्निधौ
 धौतुस्वयंत्यागात्पत्नीपैतामनुमन्यते॥ तौ वा एथ कष्टथक्यागान्दंपती कुरुतः स्वयं॥ ११२॥ स्व
 यंदोनेपितान्कुर्यात्कर्मांगत्वात्तुमत्रवराः प्रसन्निधानेदंपयोर्नियुक्तो नुयो ज्ञेयमेतत्॥ ११३॥
 प्रसन्निधानं तु तयोरर्थं तापयशुदितः॥ शक्तयोरसंमहं तु कृतमथ कृतं यतः॥ ११४॥ ब्र
 ह्मादिवारणे पात्रे पश्चादने निर्धाय च॥ प्रपश्य समिधं दत्तं नुपविश्या यमेदस्मृतः॥ ११५॥ संकल्प्य च
 म्यकर्मांगमुदगुह्य चानजात्॥ प्राहुः कृतं समुद्यन्निर्होमाया लंहविर्भुजं॥ ११६॥ मंत्राद्यथा यप २५
 युह्यन्निर्हविषा सह॥ संव्येनाद्य च कुशा नाधाय समिधं ततः॥ ११७॥ जुहुयादग्नये स्वा
 हा हविर्गन्तुं दक्षिणं॥ प्रजापतय इत्येवं ध्यात्वा स्वाहेति चोत्तरं॥ ११८॥ स्वाहाकारश्च मंत्रोत्ते
 य

कल्पैक्यात्पारिनापिकः॥ पर्युह्येत्तु श्रवणानेपरः परः॥ ३११॥ एवं प्रातस्तु सूर्याय स्वाहा
 स्यादितरस्मै॥ सायमादि प्रातरंतमेकं कर्मेति तु स्थितिः॥ ३१२॥ ॥ तृतीयखंडः समाप्तः॥ ॥ उ
 त्थायेति तु सूत्रेण ब्रह्मयज्ञो विधीयते॥ विशिष्टकाले मंत्राणां विशिष्टानां जपोपि च॥ १॥ उच्छ्राय
 प्रातराचम्य यदद्येत्यादिवक्ष्यति॥ तत्र च मधीयीत शुचौ देशे शुचिः स्वयं॥ २॥ स्वाध्यायं च
 यथाशक्त्याधीयीताहरः क्रमात्॥ वेदमादित आरभ्य स्वाध्यायविधिना विजः॥ ३॥ होमांते
 ब्रह्मयज्ञस्यादत्रान्यासविधानतः॥ वैश्वदेवा विधाने वा तत्र यज्ञा विधानतः॥ ४॥ अथ वात
 पर्णादौ स्यादध्यापनविधानतः॥ एवं तु त्रिविकल्पोत्र ब्रह्मयज्ञः स्वगृह्यतः॥ ५॥ यथा सोमग्निक
 स्य स्यात्तर्पणादिव्यवस्थित्या॥ अध्यापनेनापि न वेदन्यासेनापि नान्वहं॥ ६॥ इष्टार्थस्तु न यथा
 त्याददृष्टार्थोपि निश्चयः॥ नाप्यकारस्त्वेवमाह प्रातरुच्छ्रायसर्वदा॥ ७॥ यथा वसरमध्ये यंतथा

चमनपूर्वकं॥ प्रातरुचि तमात्रस्तव ह्यमा एजपेदिति॥८॥ देपंचतिम्रश्चाष्टैकातिम्र एकैकया दश॥
 पंचवैनासदाजथादिजैर्ब्राह्ममुहूर्तके॥९॥ आयापे ह्युतमादित्या इंद्रहंसोनमोयतः॥ अथ
 योमेचनिश्चत्वात्पठितस्तेन कचन॥१०॥ ममाग्नेस्वस्तिनश्चेति प्रतिकैस्ता रुचक्रमात्॥ ब्रह्मय
 ज्ञविधानं च संनवसर्वसूत्रतः॥११॥ रुचिधानादियज्ञेयं स्वाध्यायविधिशेषतः॥ दनोऽस्तुते
 शुचौ देशे प्राचम्य प्राङ्मुखः शुचिः॥१२॥ पवित्रपाणिगसीनः प्राणानायम्य कल्पयेत्॥ अंत
 र्गतं पवित्रान्यां विधाय करसंपुटं॥१३॥ उत्तानोधश्च सव्यस्थानी च श्रोपरिदक्षिणः॥ उपस्थ
 र्गतपादस्यादिगंतरनिरीहसं॥१४॥ शंनो मित्रस्वस्तिनश्च सुतासश्च हुचं जपेत्॥ उकारं व्याहृती २६
 स्तिम्रः सावित्री च तदिष्टुचं॥१५॥ मनसैता अनुदुयवेदादिसमुपक्रमेत्॥ अनुवाको यस्तुक्तं वा
 रुथादिज्ञानपूर्वकं॥१६॥ मंद्रं जपित्वादिजपेत् शं आद्यं॥ उपुनः क्रमात्॥ गत्वारण्यं प्रागुदीच्यां

यत्र नद्यादितत्रु॥१७॥ स्नात्वां तिकेयवातस्य शक्तौ सर्वमिदं पठेत्॥ ॥ इति चतुर्थखंडः॥ चत्वारः
 पाकयज्ञास्तु ब्रह्मयज्ञश्च पंचमः॥ एते पंचमहायज्ञाः प्रच्यहं स्तुतकादृते॥१८॥ कृतादिपावाग्निदेपि चत्वा
 र इति सूत्रितं॥ चतुर्लसायमन्यासः प्राग्येश्वरं च तस्मिन् कर्तुं॥१९॥ अग्न्यासा वैश्वदेवे च पूर्वस्यैव हि क
 र्मणः॥ अतश्चत्वार एवैते नाष्टौ स्युः॥ काजनेदतौ वैश्वदेवन निवर्त्यश्चित्त्वारश्च नवं त्यमी॥ सायं प्रा
 तर्वैश्वदेवं द्वितीयां तेन वक्ष्यति॥२०॥ आरंभस्तु दिवौ वैषां महपुण्यं प्रवर्तते॥ पाकोग्निः स्वत्रयश
 स्युः रथीत्याको स्तुतान्वदं॥२१॥ वीकेन यज्ञा इति त्रयशस्य कृतादिषु॥ एवं त्वनियुतोऽग्निः स्या
 दतो जहणया उते॥२२॥ कृतो कृतश्च प्रकृतः प्राशितश्चेति धर्मतः॥ नदिनाम्नोपयोगोऽस्ति धर्मा
 नेतास्तु वक्ष्यति॥२३॥ अग्निहोत्रस्य धर्म एव विबोहवनादुतः॥ अनग्नावृद्धतो धर्मयज्ञः सोऽग्निहो
 मः सधर्मकः॥२४॥ अवदानादिधर्मास्तु प्रागतः प्रकृतो मखः॥ पितृधर्मादपिगतः प्राशनात् प्राशि

तोमर्षः॥१॥ देवैश्च नमस्यत्र प्रयद्वावपेक्षते॥ देवेभ्यो यन्नदानं हि द्वितीयं प्रच्युते कृताव्ये॥
 १०॥ प्रतिमा अपि देवानो ह्युक्तं च श्वसंमतः॥ गणेशादिद्यविस्तृता देव्या देः स्तुतं गृहे॥११॥ वास्तु
 नो बलिदानादितद्दिष्टमकुतो मखः॥ आचामबलिदानादियदाचारादतो वतत्॥१२॥ पित्र्यं यत्पितृद
 नादिकर्म सप्रकुतो मखः॥ प्रतोयत्किंचन श्राद्धमावपेत्प्रकुते उतत्॥१३॥ आमावास्या हयाहायं वा
 षिका न्यपयादते॥ वर्षश्राद्धानि पूर्वस्युर्वधे देवस्ततो मतः॥१४॥ न प्रकुतसंबंधः प्रेतश्राद्धेषु विद्यते॥ हि
 तेषु तेषु शास्त्रेण पितृलोकातिरिच्यते॥१५॥ प्रतः पाको पितेषु स्यात्त्रौ किकेनो परार्थतः॥ सपिंडीकर
 णे चापि नातो भौ करणे यपि॥१६॥ तथा न्यदयिकं श्राद्धं पूर्वस्या देवधर्मतः॥ समूहनादिसंयोनसत् २७
 प्रांचप्रदहिणे॥१७॥ श्राद्धपाकः श्वकूचस्यादतशेषनिवेदनं॥ प्रनुज्ञातेन तेनाग्निप्राशितादिस
 मापयेत्॥१८॥ स्नानं कृत्वा पित्र्यमग्निस्नानकाले उतर्पणं॥ स्नानादतौ तदाश्चिरात्रावपि निमित्तकः॥

॥१९॥ तंत्रेण पार्वणश्राद्धे निच्य श्राद्धं कृतं न वेत्॥ पार्वणे च हयादेः पितृनां स दशदेवतं॥२०॥ हयादे
 पि च तंत्रेण दशश्राद्धं कृतं न वेत्॥ अमावास्या प्रमीतस्य पितृस्य पार्वणं यतः॥२१॥ एको दिष्टमपि श्रा
 द्तंत्रेण छंतिकेचन॥ सपिंडीकरणे दृष्टं न यो हिंसमुच्चयः॥२२॥ प्रतिथ्या नागतौ दिन्यो दानं प्राशि
 तदृष्टते॥ सनकादिमनुष्येभ्य इदमस्त्विति नोजयेत्॥२३॥ तथा च मनुष्या इन्द्रयसोतिषिस्तुतं॥
 अतस्यां ज्ञेयानां तेषां दानं प्राक्कृतादपि॥२४॥ पाकनेष्टदतिथ्या देवत्र प्राप्तिनिमित्ततः॥ यत्वं
 तरमिच्छत्तंसौवासिन्यादि नोजने॥२५॥ तस्मात्पाकादशयेत्तं न सर्वनाशयेदिति॥ पाकनेष्टान्यनुज्ञां
 मनुष्या इतद्यथा॥२६॥ इतरानपि सरयादीन् संप्रीत्या गृहमागतान्॥ प्रक्षयान्तं यथाशक्ति नो
 जयेत्सदनार्यया॥२७॥ सुवासिनीं कुमारं श्वरोगिणं गर्जिणीं स्त्रियः॥ प्रतिथिन्यो य एवैतान्
 नोजयेदविचारयन्॥२८॥ तथैव सूत्रं सूत्रमत्रा सूत्रयदा शिञ्जं॥ सनकादिमनुष्याणां दा

नं प्राक् ब्राह्मणे कृतान् ॥ २५ ॥ श्रोत्रियं नो जयेद्यस्तु निहां वा ब्रह्मचारिणे ॥ दद्यात् सोयं महाय
 शो ब्रह्मार्पणमिति स्थितिः ॥ २६ ॥ प्राप्ते नो जनकाने उश्वादिभ्यो निहिषे क्व हिः ॥ रात्र्यं वा वपितये
 वस्था दत्तस्तमपि च हिषेत् ॥ २७ ॥ अननिरपि कुर्वीत वैश्वदेवं गृहीद्विजः ॥ कांजश्चापयहः रुक्मं
 न्यायादाशयनादपि ॥ २८ ॥ प्रसमासो कृतारीनां प्रयेवं फलयोगतः ॥ तेन च त्वारिकमालितेषु
 नैमिषिकं दृश्यम् ॥ २९ ॥ रुतेपि च कृते तस्या दकृतादेरतिक्रमेत् ॥ निश्चकर्मतिक्रमेयप्रायश्चित्त
 म नो जनं ॥ ३० ॥ एकैकस्यातिक्रमे स्यादु एव द्विप्रनोजनं ॥ अतिक्रमे च सर्वेषां प्रायश्चित्तमनोजनं ॥
 ३१ ॥ एतावतापि सिद्धि स्यादशक्त्येति शब्दतः ॥ शक्तस्य पाकसंस्थाश्च सर्वास्फुरिति नाश्वस्तव ॥ ३२ ॥
 न चेत्तदकंधिस्तत्र वैश्वदेवोपदेशतः ॥ एत एवोपरि दृष्टास्यः चतुः संख्यापि धर्मतः ॥ ३३ ॥ स च का
 तरेपि स्यात्सायं प्रातः स च क्रिया ॥ धर्माश्च पाकयज्ञानां सर्वेषां नवति श्रुतिः ॥ ३४ ॥ चतुर्णामेव सर्वे

२८

स्फुरिदानीं उक्तुतादयः ॥ सनायस्थिचिरात्ताप्तेः सायं प्रातश्च निश्चयः ॥ ३५ ॥ पाकयज्ञे ध्वजिततः
 साग्निकः स ह्येतार्यया ॥ गार्हस्थ्यानंतरमंतः पाकयज्ञोपदर्शनं ॥ ३६ ॥ अग्निः स्नातकमात्रेपि होमार्थं चाग्नि
 धारणं ॥ आधानानंतरमतो निश्चयो होमोपदर्शनं ॥ ३७ ॥ नायपि रिग्रहादवग्नौ किकेपरिशिष्टतः ॥ स्या
 त्पाको वैश्वदेवश्च पृष्टोदिविविधानतः ॥ ३८ ॥ तद्यथान्वग्निरिच्छिग्निमाहुचक्षतजहृणे ॥ पृष्टोदिविष्टु
 चाधयेत्तिथ्या संस्थापयेच्चतं ॥ ३९ ॥ तौ सवित्रुर्वरेण्यस्य वैश्वमैत्रीतदिद्यपि ॥ तथा विश्वानि देवेति तिस्र उ
 क्ताथ दीपयेत् ॥ ४० ॥ तत्र पत्काय जुहुयाद्विष्णं नोज्यमेव च ॥ उक्तं यदन्तः पुरुषस्तदन्तास्तस्य देव
 ताः ॥ ४१ ॥ प्राचम्य च समुद्यन्निमिः पर्युष्य समिन्तवा ॥ जुहुयाद्ब्रह्मणे स्वाहा प्रजापतय इत्यपि ॥ ४२ ॥ गृह्ये
 न्यः कश्यपायेति तथा नुमतयेपि च ॥ कृत्वा स्विष्टकृतं कुर्यात्तथा पर्युहणं पुनः ॥ ४३ ॥ कृतशेषौ क्षी
 न्दद्यान्मणिके प्रथमं त्रकं ॥ पर्जन्याय तथा इत्यथ पृथियै नमः ॥ ४४ ॥ क्षरिधात्रे विधात्रे च वाय

मि

ह्ये

वेदिह्युर्वतिः॥ प्राच्यैदिशेदहिणयैस्यात्प्रीत्यैदिशेनमः॥४॥ तथोरीच्यैदिशेत्वेतत्प्राक्प्राग्वायु
बलेरुप॥ ब्रह्मणेचंतरिहायसूर्यायेत्यथमध्यतः॥५॥ प्राक्संस्थं स्यात्तथाविश्वेभ्यो देवेभ्यस्तदुत्त
रं॥ सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो बलिस्तत्तस्य पूर्वतः॥५॥ तयोरुत्तरतः पश्चादुषसेनम इत्यथ॥ नूतानां पत
ये प्राक्स्यादित्येता बलिदेवताः॥५॥ पात्रशेषं दहिणतः पितृभ्यो निनयेदधः॥ यद्दमैतत्तेन वायवे
पात्रनिर्हेजनं चतुरा॥५॥ प्रवासे साग्निकस्यापि सति पाके च यं विधिः॥ यतस्मृतिविविदितिनपचेदन्त
मात्मने॥५॥ अनग्नेः शाकलैर्मन्त्रैर्होमो ध्याकृतिपूर्वकैः॥ मन्त्रा देवस्तस्येति षड्विजसिनेपिनां॥५॥
प्राजापत्यश्च दशमोऽग्नयेस्विष्टकृते पराः॥ तत्र धाता विधाता च विश्वे देवास्ततः परे॥५॥ सर्वं नूतानां पति
श्च इत्येता बलिदेवताः॥ बलिश्च न मुदक्संस्थं पितृभ्योभ्यो यद्दमणे समं॥५॥ शुश्रोके वैश्वदेवे च पाक
संस्थाग्रहो मयोः॥ अपत्नीकस्य चाग्नेर्नाधिकारः स्वशुश्रूतः॥५॥ वैश्वदेवे त एवाह शुश्रूहो मोजुहुयदि

२५

ति॥ सिद्धेति नियमायैव लौकिकेऽपि संगतः॥५॥ न वान्न प्राशनार्थत्वा दथाग्रयणकर्मणि॥ लौकिकेऽपि प्र
वासादौ प्रसंगादाह तत्र तः॥६॥ अन्या सुपाकसंस्थां सपत्नीकोऽग्निमान्यतः॥ नाम्ना चार्येण शुश्रूहं माहय
वाहयद्विः॥६॥ केचिदाहुरपत्नीको गताग्निरधिकारवान्॥ दृष्टोदिविविधानेन सर्वकर्मसु तं न हि॥६॥
दृष्टापाको पायमात्रं विधानेनानुयते॥ समूहौ न दृष्टाकौ न वतीतीरपाठतः॥६॥ नार्यापरिग्रहादवाकं
गन्धिकायां सिद्धं वती॥ प्रवासी च गताग्निश्च पाकमात्रेऽधिकारिणः॥६॥ सर्वत्र कल्पयं च के गताग्नेरधि
कारिताः॥ अपत्नीकोऽग्निहोत्रमाहरेदस्ति हि श्रुतिः॥६॥ दृष्टोदिविविधानेन तथा अस्ति हउ श्रुतिः॥
अपिशब्दाधिकारेन यत्रः श्रुतिर्नो न वेत्॥ अयं तम समर्थो योगादुत्सृज्येष्टा आमां तरे॥ सोपि
पत्नी प्रतिश्रुतिं निरापरिचरेच्छुतेः॥६॥ नाविनायेपि शाजाप्तौ पचन् आदेन दुष्यति॥ आह शेषं कुतु
जानो न दृष्टा पाकतामियात्॥६॥ प्रवासे उपचेत् आदे साग्निको लौकिकेन ले॥ तत्र विप्रकरे कुर्यात्तद

शौकरणकर्मवा॥६॥सूतकेचेछयापाकःशाजाग्नौवन्यकर्तृकः॥कीतज्ज्याशनवारुनाशौचे
 पाकसंनवः॥७॥स्यादलानेउतत्रापियदिस्यास्यामिनोजनं॥नान्यस्यपाकःशाजाग्नौ
 तमथन्यस्यनार्पयेत्॥८॥पन्थाःशाजाग्निपक्वेचनियमोनास्तिनोजने॥तस्याःशरीरदाहे
 पिनियतोमिप्यतो नहि॥९॥इच्छन्पत्नीमग्निनिस्तदाहेसांतपनेनच॥अनिच्छन्नौकिकेना
 पिशाजाग्नौवपिचेत्तथा॥१०॥स्त्रीनिःसहाधिकारित्वात्पन्थौकापिम्रियेतचेत्॥पुनराधानम
 चिरान्मन्यतेतन्निमित्ततः॥११॥पत्नीवेदेकनार्यस्यमृतासोन्यंसमुद्देत्॥ततःसपुनरादध्या
 त्रयातस्यनिमित्ततः॥१२॥योपिसयांसवर्णायांसवर्णापुनरुद्देत्॥कन्यामन्यांसमानीय
 सोद्यादध्यान्निमित्ततः॥१३॥नैमित्तिकंतदाधानंनान्तरीयाथसंस्कृतिः॥नहिप्राधान्यतस्त्री
 णांसंस्कारस्योपदेशनं॥१४॥अतस्तदर्थप्रारंभःप्रतिश्रुतिनियुज्यते॥सर्वासंयज्ञसंस्था

नोमेकत्वेशधिकारतः॥१५॥पाकसंस्थानवंचेताप्रष्टकाःपार्वणश्रृंगः॥आहमाश्वयुजीचैत्री
 श्रावणीचायहायणी॥१६॥एतेसप्तात्मसंस्काराःस्मार्त्तयेचक्रुतादयः॥चत्वारज्जनयाथास्तेनिच
 पाकस्यचात्मनः॥१७॥अग्निर्नवान्नंपह्यंतोहोमःश्रौतादिदेशतः॥अतोयस्याउपचयःश्रौतानामे
 वसंस्कृतौ॥१८॥अतएवावसथ्याग्नेःसुयज्ञोयत्रधारणं॥नास्त्रयन्त्रियमतंसंख्यामपिनगौतमः॥
 १९॥होमेपिनष्टयकसंख्यासर्वाधानेयतो नसः॥श्रौतावत्रातिदिष्टौतौपह्यंतौसर्वधर्मकौ॥
 २०॥अतस्तयोःष्टयकनावोयावज्जीवकतादिच॥अनाग्निहितान्निसंबंधान्नवान्नगणनंनहि॥
 २१॥स्मार्त्तानांचाग्निसाध्यानांवैश्वदेवविवर्जितं॥संस्कारानामनुष्ठानंसूतकादौमनुस्मृते॥२२॥
 अग्न्याधेयंचाग्निहोत्रंपह्यंतौयौपशुश्रयः॥चाउमास्यान्याग्रयणंसौत्रामण्याहर्विमरवाः॥२३॥
 अग्निहोमेयन्निशेमउच्छ्रापिचबोजशी॥वाजपेयोतिरात्रोपिचासोयमिश्रसौमिकाः॥२४॥श्रौ

ता एते उ संस्काराः प्रत्मनस्य शब्द उद्देशः ॥ स्मात्समांगः सर्वस्कारागन्तधानादयस्त्रयः ॥ ८८ ॥ गन्तरह
 ण कर्मापिरहार्थेन उ संस्कृतिः ॥ दशकादौ तदन्ते तदुपाकरणकर्म च ॥ ८९ ॥ तथा द्वादशजाताया वि
 वाहंतास्तपुत्रयोः ॥ अष्टौ च सततं सेयाः सर्वैरग्रात्मनो गुणाः ॥ ९० ॥ वापीकूपतडागानि देवताय
 तनानि च ॥ अन्नप्रदानमाराधनाः पूजमभ्युपनिधीयते ॥ ९१ ॥ पूजमभ्युपनिधीयते ॥ ९२ ॥ अर्चयितुं द्वादशविधान
 तः ॥ संस्कारकरणं सर्वेषामारंभे आहमिष्यते ॥ ९३ ॥ अनिष्टा उ पिष्टुष्ट्रादेवैरिह कं नारत्ने स्मृतेः ॥ अ
 नेकेषां संनिपाते तत्रेण आहमिष्यते ॥ ९४ ॥ अष्टकासु तथा आधे आधनावान्नतत्पुनः ॥ सर्वेषां य
 णेष्वेकं संस्कारो ह्येक एव सः ॥ ९५ ॥ आवर्ण्य उ वयोरेकनोपाकर्मण्य संस्कृतेः ॥ पितृवस्वपितृव्य ३१
 श्वसंस्कारे विविचि पुत्रयोः ॥ ९६ ॥ आर्धं कृत्वा विवाहा स्वपितृव्यः स्ततः सुतः ॥ यथा ह स्त्रत्रस्त
 त्रमन्नकर्तृनिष्पिणे ॥ ९७ ॥ सर्वं कृत्वा स्वपुंज्यायां स्ताते जीवति वासुते ॥ अधिकारी गृहस्थस्त

तेष्वेकस्माद्विवाहनं ॥ ९८ ॥ गन्तधानः क्रमेणोक्तमाविवाहा सुतस्य च ॥ ततः पुत्रस्वयं ज्यायान्
 गृहस्थस्तनुयादिहं ॥ ९९ ॥ गन्तधानः क्रमेणैव विवाहांतं स्वपुत्रयोः ॥ तथा चैतद्विवाहादौ शा
 ल्मोपरिकर्तृनं ॥ १०० ॥ उत्तारणत्रस्त्रेण क्रियते प्राप्तितः पित्रः ॥ विवाहे केचिदिच्छंति पुत्रस्या
 अधिकारितां ॥ १०१ ॥ द्वितीयादिषु तत्तु स्यात्प्रथमे पित्रे वतन् ॥ द्वितीयादिषु पित्रे मेषमंगल आ
 योगतः ॥ १०२ ॥ स्वयं ज्यायान्विवाहादौ विवाहे अधिकारवान् ॥ मा विवाहान्निधारी सन्नद्धदेदप
 रां यदि ॥ १०३ ॥ शास्त्राग्नौ कर्मणां तस्य सैव स्यात्पुनराहुतिः ॥ स्वयं ज्यायानधिस्ततः सर्वकर्म सुशास्त्रतः ॥
 १०४ ॥ स्वयमेवेति नियतं ज्यायां स्तत्रापि संनवान् ॥ यदि ज्येष्ठो न धिस्ततः शास्त्राग्नौ गदिनाथवा ॥ १०५
 ॥ अतो ध्ययनवान् कृत्यत्किनीयानपितस्वयं ॥ सर्वे सर्वयथा ज्येष्ठं सर्वे वेदधिकारिणः ॥ १०६ ॥ नो चे
 द्यावतितावत्तु गन्तधानादितः पृथक् ॥ कृत्यदिनुपवितीतोऽपि प्रेतः आर्धं पित्रः स्वयं ॥ १०७ ॥ ह्यया हं च सु

नः पुत्राप्नोति शुद्धपताविति॥ मंत्रं नोदाहरेत्तत्रस्थस्वधावाचनं स्मृतेः॥ ७॥ ज्यायान् ऊर्या सुनस्तस्मि
न पर्युदस्ते ततो नुजः॥ संस्कारे तु सर्वेषु सस्वा माता महा न्यजेत्॥ ८॥ प्रेतैर्निमित्त रिचित्रा नास्व सोऽ
हे स्वयं पिहृत्॥ ज्यायान्यजेत्तथा च्रातु संस्कारे थनुजस्य च॥ ९॥ पर्युदस्ते ज्यायसि तु स्वयमे
वानुजो यजेत्॥ अनिस्ता स्वपि पितरि स्वयमेव पिहृत्य जेत्॥ १०॥ पर्युदस्ते च पितरि देशांतर गते तथा॥
पडूसरा प्रतीहत्या स्वयमौपासनादिकं॥ ११॥ संस्कारकाणां चाष्टौ न श्राद्धमनिमित्ततः॥
पाकयज्ञेषु चावृत्तिः सर्वेषु स्याद्वा वारणात्॥ १२॥ न वा दरविशेषा स्याद्वैश्वदेवेष्टकासु च॥ इ
तरेषा मना वृत्तिमादरः शंकते यमैः॥ १३॥ दैवद्वर्त्तनवे श्राद्धं प्रात्मसंस्कारकर्मसु॥ मां गज्ये सुत
संस्कारे न वेत्तन्मादृष्टपूर्वकं॥ १४॥ सूत्रपाठक्रमेणैव चतुर्थे चांत इष्टते॥ केषु कर्मसु शाखाग्निके
षु नेति तु संप्रति॥ कृताद्योमीशाखाग्नौ संस्कारत्वाद्यथा मताः॥ तथा संस्कारकं तस्मिन् सर्वम

३२

स्व विशेषतः॥ १६॥ इति प्राप्ते सूत्रमेतत्पंचस्विच्यधिकं न वेत्त॥ विवाहादिषु बाह्यो ग्निमंडिपे च
तदिष्टते॥ १७॥ कृतादियज्ञाः शाखाग्नौ न हि संस्कारमात्रतः॥ किं त्वेकांते न संबं धादत्तनोदनपं
चसु॥ १८॥ वैजिके गार्तिके पाषाण न्नाधानादिकर्मणिः॥ पित्रादिशोधिते पुत्रैरात्मा संस्क्रियते मखैः॥ १९॥
अतो यत्रापि संस्कारो हृष्टं वा हृष्टमात्मनः॥ तत्र स्वाग्निः परार्थेषु प्रास एवात्र लौकिकः॥ २०॥ प्राप्तेऽपि परि
संख्यायमनग्नेः पुनरुच्यते॥ तस्यास्ति लौकिकी प्राप्तिः सर्वेषु पिहिकर्मसु॥ २१॥ पंचस्वग्निरनग्ने स्या
संस्कारार्थेषु कर्मसु॥ अग्ने न्येषु वर्जनं त्वन्ये रितरन्न निवार्यते॥ २२॥ यावद्यंशो वर्जनं स्यात्तावदेव नि
वार्यते॥ साधारणत्परि प्राप्तिमितरकेन वार्यते॥ २३॥ तद्यथा पंचयज्ञेषु ब्रह्मयज्ञो बहिर्बलिः॥ पि
तृदेवमनुष्येभ्यो दानं श्रोत्रियभोजनं॥ २४॥ एकसंस्था स्वपितया श्राद्धं अस्तरशायिता॥ मादृ निर्वस
संसर्गो धूमसाख्यश्च पातनं॥ २५॥ पायसेन नवान्तेन ब्राह्मणेभ्यश्च तर्पणं॥ कर्कधुपर्कदानादिना

तन्नेरपि वार्यते ॥ १२६ ॥ आधे ^{शुभ्र} ~~पुत्र~~ संबंधमुत्तमार्जनजपादिकं ॥ अमौकरणकमदिकर्तये
 त्परिसंख्यया ॥ १२७ ॥ अथवापरिसंख्येयं कर्मणीति बुद्ध्याश्रितम् ॥ बाह्योऽग्निः संस्कृतोऽप्येतेषु कर्मस्वि
 नस्तिमात्रं ॥ १२८ ॥ पंचस्वेवाधिकारी स्यात् विवाहादीनि तानि च ॥ तथा आधादनुष्ठानं तत्र वाक्यं
 तत्रान्वेत् ॥ १२९ ॥ सति च स्मृतिवाक्यानि ननु प्रचयगौरवं ॥ अग्नेस्तु परिसंख्यानं तथा दूषणं
 न वेत् ॥ १३० ॥ नियमोऽयं विवाहादौ बाह्यस्याग्ने कथं न हि ॥ प्राप्तिश्च सति शाजानौ पक्षे स्यादुच्यते
 यतिः ॥ १३१ ॥ अनुवाये विधिश्चापि न वेदमेतत्तथा